

Veera Luukkonen

Antirasistinen pedagogiikka Helsingin varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosiaalialan YAMK

Sosiaaliala

Opinnäytetyö

18.12.2021

Tekijä	Veera Luukkonen
Otsikko	Antirasistinen pedagogiikka Helsingin varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa
Sivumäärä	54 sivua
Aika	18.12.2021
Tutkinto	Sosionomi, Ylempi AMK
Tutkinto-ohjelma	Sosiaaliala, Ylempi AMK
Ohjaaja	Yliopettaja Saila Nevanen
<p>Rasismi ja antirasismi ovat olleet melko paljon esillä viimeaikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Antirasismi ei ole käsitteenä uusi, mutta se on ollut unohduksissa viime vuosikymmeninä, koska se sisältää rodun käsitteen, jonka nähdään yleensä olevan vanhentunut. Vaikka rotu biologisena käsitteenä onkin virheellinen, sosiaalisena konstruktiona se on edelleen voimissaan vaikuttaen niin yksilötasolla kuin yhteiskunnan rakenteissa. Antirasismi on sitoumus toimia aktiivisesti kaikenlaista rasismia vastaan ja pyrkiä purkamaan niitä rakenteita, jotka ylläpitävät rasismia yhteiskunnassa.</p> <p>Tämä opinnäytetyö on laadullinen tutkielma, jonka tarkoituksena oli selvittää, miten antirasistinen pedagogiikka näkyy helsinkiläistä varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa sekä vertailla antirasististen teemojen esiintymistä eri yksiköissä huomioiden sen, onko yksikön henkilöstöä osallistunut antirasismikoulutukseen. Vastauksia tutkimuskysymyksiin haettiin dokumenttianalyysin avulla. Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat kansalliset, kunnalliset ja yksikkökohtaiset julkisesti saatavilla olevat asiakirjat analysoitiin käyttäen menetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Asiakirjoista nousseet kirjaukset teemoiteltiin teoriasta nousseiden antirasismia tukevien teemojen alle ja teemoja tarkasteltiin sosiaalisen konstruktivisminkin kautta. Nämä teemat olivat kriittinen käsitys opettajan tiedoista, erojen huomioiminen, moninaisuuden olettaminen, aktiivinen rasisminvastustaminen, osallisuus ja kulttuuriperintö.</p> <p>Tulokset osoittavat, että antirasisminkin sijaan monikulttuurisuus on edelleen hallitseva lähestymistapa kulttuuriseen, katsomukselliseen ja kielelliseen moninaisuuteen niin helsinkiläisessä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa kuin perusopetuksessakin. Antirasistisia teemoja oli kuitenkin nostettu esiin suurimmassa osassa ohjaavia asiakirjoja ja suunnitelmia, mutta laajuus vaihteli hyvin paljon. Perusopetuksen osalta kirjaukset olivat keskimäärin laajempia kuin varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen osalta. Varhaiskasvatuksen osalta huomattavasti enemmän antirasistisiin teemoihin liittyviä kirjauksia olivat tehneet ne yksiköt, joiden henkilöstöä oli osallistunut antirasismikoulutukseen.</p> <p>Antirasistisiin teemoihin liittyvien kirjausten määrä ja laajuus vaihteli runsaasti teeman mukaan. Erojen huomioiminen, moninaisuuden olettaminen ja osallisuus olivat vahvasti esillä suurimmassa osassa suunnitelmia niin perusopetuksessa kuin varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessakin. Kulttuuriperintöön liittyvät kirjaukset olivat sisällöltään vaihtelevia, mutta niitä oli paljon. Kriittinen käsitys opettajan tiedoista nousi esiin huomattavasti harvemmin ja aktiivinen rasisminvastustaminen jäi hyvin marginaaliseen asemaan. Antirasismi terminä nousi esiin vain yksittäisissä suunnitelmissa. Tulosten perusteella antirasistisellä pedagogiikalla ei vielä ole vakiintunutta paikkaa helsinkiläisessä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa. Antirasismikoulutus vaikuttaisi kuitenkin antavan sysäyksen antirasistisen ajattelun kehittymiselle, joten on mahdollista, että tulevaisuudessa antirasistiset teemat nousisivat keskeisemmiksi myös ohjaavissa asiakirjoissa ja suunnitelmissa.</p>	
Avainsanat	antirasismi, varhaiskasvatus, esiopetus, perusopetus

Author	Veera Luukkonen
Title	Antiracist pedagogy in Early Childhood, Pre-Primary, and Basic Education in Helsinki
Number of Pages	54 pages
Date	18.12.2021
Degree	Master of Social Services
Degree Programme	Master of Social Services
Instructor	Saila Nevanen, Principal Lecturer
<p>Racism and antiracism have been topical in recent public discussion. Antiracism is not a new concept, but it has been put aside during the last decades because it includes the concept of race, which is usually thought to be outdated. Although race as a biological concept is indeed incorrect, as a social concept it is still valid as it affects both the individual and the structural level. Antiracism is a commitment to actively work against all levels of racism.</p> <p>This thesis is a qualitative study, which aimed to find out how antiracist pedagogy is brought up in the regulations and action plans for early childhood, pre-primary, and basic education in Helsinki. Comparison was also made between the units that had participated in antiracism education and the ones that had not. A document analysis was carried out and all national and regional plans for early childhood, pre-primary, and basic education that were available online were analysed using theory-guiding content analysis. The material was themed into themes supporting antiracist pedagogy and the themes were observed through social constructivist lenses. These themes were critical perceptions of teacher's knowledge, acknowledging differences, assuming diversity, actively opposing racism, as well as inclusion and cultural heritage.</p> <p>The results indicate that instead of antiracism, multiculturalism is still the prevalent approach to cultural diversity in early childhood, pre-primary, and basic education in Helsinki. Antiracist themes were brought up in most of the documents but the extent to which these themes were discussed varied significantly. In basic education, the themes were discussed more extensively than in early childhood and pre-primary education. In early childhood education, the units that had participated in antiracism training brought up significantly more antiracist themes than the units that had not participated in the training.</p> <p>The extent to which the themes were brought up in the documents differed a lot between the themes. Acknowledging differences, assuming diversity and inclusion were strongly acknowledged in most of the plans. Cultural heritage was often mentioned, but the content differed significantly between units. Critical perception of teacher's knowledge was more seldomly mentioned and actively opposing racism was in a marginal position. Antiracism was barely ever mentioned.</p> <p>According to the results, antiracist pedagogy has no established position in early childhood, pre-primary, and basic education in Helsinki. However, antiracism training can be seen as an initiator for antiracist thinking, thus it is possible that in the future antiracist themes could have a more central role in plans and regulations for early childhood, pre-primary, and basic education in Helsinki.</p>	
Keywords	antiracism, early childhood, pre-primary, basic education

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön taustaa ja aiempia tutkimuksia	2
2.1	Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat asiakirjat	2
2.1.1	Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja paikalliset varhaiskasvatus- ja toimintasuunnitelmat	3
2.1.2	Esiopetussuunnitelman perusteet ja paikalliset esiopetussuunnitelmat	5
2.1.3	Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja paikalliset opetussuunnitelmat	5
2.1.4	Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma	6
2.1	Aiempia suomalaistutkimuksia antirasismiin liittyen	7
3	Antirasistinen pedagogiikka	8
3.1	Sorrettujen pedagogiikka	9
3.2	Feministinen pedagogiikka	9
3.3	Kriittinen rotuteoria ja intersektionaalisuus	10
3.4	Monikulttuurisuudesta kohti antirasistista pedagogiikkaa	11
3.5	Keskeiset käsitteet	13
3.6	Tarvitaanko Suomessa antirasistista pedagogiikkaa?	18
4	Tutkimuskysymykset ja menetelmät	20
4.1	Menetelmälliset ratkaisut	20
4.1.1	Dokumenttianalyysi ja sisällönanalyysi	21
4.1.2	Sosiaalinen konstruktionismi	22
4.1.3	Dokumenttianalyysin teemat	22
4.2	Aineisto	24
4.3	Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus	25
5	Tulokset	26
5.1	Antirasismi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa	26
5.1.1	Antirasismi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa	26
5.1.2	Antirasismi Helsingin kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa ja esiopetussuunnitelmassa	29
5.1.3	Antirasismi Helsingin varhaiskasvatustyöyksikköjen toimintasuunnitelmissa	32
5.2	Antirasismi perusopetuksessa	36
5.2.1	Antirasismi Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa	36

5.2.2	Antirasismi Helsingin perusopetuksen opetussuunnitelmassa	38
5.2.3	Antirasismi Helsingin peruskoulujen opetussuunnitelmissa	39
6	Johtopäätökset	43
7	Pohdinta	47
7.1	Rodun käsitteen ongelmallisuus	47
7.2	Kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoinen kasvatus ja opetus	48
7.3	Monikulttuurisuudesta antirasismiin	49
	Lähteet	52

1 Johdanto

Tämän opinnäytetyön aihe kumpuaa viime aikojen yhteiskunnallisesta keskustelusta rasismiin ja antirasismiin liittyen. Suomessa on viimeisen vuosikymmenen aikana siirrytty kohti oikeistolaisempaa, maahanmuuttajavastaista politiikkaa, jolloin äärioikeisto on voinut vapaammin tuoda julki omia valkoista ylivaltaa korostavia näkemyksiään. Hyvinvointivaltion voidaan nähdä olevan kriisissä, koska hyvinvointia on alettu rajaamaan siten, että ne, jotka eivät mahdu valkoisuusnormin määritelmään, voidaan sulkea sen ulkopuolelle. (Keskinen, Näre & Tuori, 2015.) Opinnäytetyön tavoitteena on selvittää, miten antirasistiset teemat näkyvät varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa ja sitä kautta toiminnan suunnittelussa helsinkiläisessä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa.

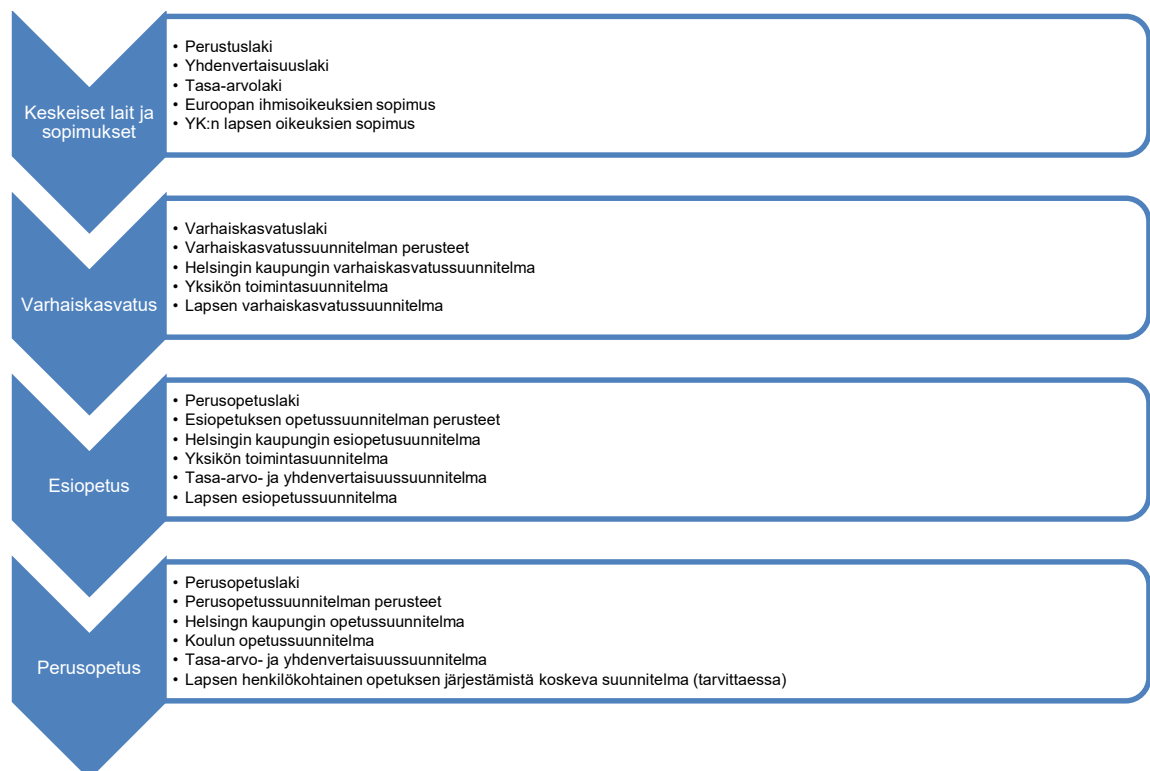
Monikulttuurisuuden nähdään usein liittyvän ainoastaan niihin perheisiin, joiden vanhemmista vähintään toinen on taustaltaan muu kuin suomalainen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) kuitenkin määrittää, että kieli- ja kulttuurinäkökulmat koskevat jokaista varhaiskasvatukseen osallistuvaa lasta. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014) puhutaan kulttuurisesta osaamisesta, joka on osa jokaisen oppijan opetussuunnitelmaa kaikilla luokka-asteilla. Antirasismia ei terminä mainita lainkaan kansallisissa ohjaavissa asiakirjoissa, laeissa ja linjauksissa, mutta niissä on nähtävissä monia antirasistisia teemoja. Opinnäytetyön keskiössä on selvittää, millaista pedagogista tukea ohjaavat asiakirjat tarjoavat kulttuurisesti vastuullisen, antirasistisen pedagogiikan toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa.

Opinnäytetyön yhteistyökumppanina on Helsingin kaupungin Maahanmuuttajien koulutus- ja kehittämissuunnitelma (Make). Make on Helsingin kaupungin kasvatuksen ja koulutuksen toimialan projekti, jonka yhtenä tehtävänä on järjestää vuoden 2021 loppuun mennessä 165 antirasismityöpajaa kasvattajille ja opettajille varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle. Antirasismityöpajat toteutuvat yhteistyössä Rauhanliiton kanssa. Antirasismityöpajoihin kuuluu parin tunnin koulutuksen lisäksi pohdintatehtäviä sisältävä työkirja kasvattajille. Tässä opinnäytetyössä pyritään myös tekemään vertailua antirasististen teemojen käsittelyssä vertaamalla antirasismityöpajaan osallistuneita varhaiskasvatusyksiköitä ja kouluja niihin, jotka eivät vielä ole tätä koulutusta saaneet.

2 Opinnäytetyön taustaa ja aiempia tutkimuksia

2.1 Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat asiakirjat

Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat kansallisesti sitouttavat lait ja asiakirjat, joiden pohjalta laaditaan kuntien ja yksiköiden opetus- ja toimintasuunnitelmat, jotka taas huomioivat alueelliset erityispiirteet sekä lasten henkilökohtaisista varhaiskasvatus-, esiopetus- ja opetussuunnitelmista nousevat asiat. Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen väliin eheälle koulutuspolulle sijoittuu esiopetus, jota varten on laadittu oma ohjaava asiakirjansa. Esiopetus on osa varhaiskasvatusta, mutta sitä säätelee perusopetuslaki (Opetushallitus 2018: 7). Helsingissä esiopetus järjestetään varhaiskasvatusyksiköissä ja esiopetuksen toimintasuunnitelmat on nivottu yhteen varhaiskasvatuksen kanssa. Tässä opinnäytetyössä Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja Helsingin kaupungin esiopetussuunnitelma on nostettu esiin omina asiakirjoinaan varhaiskasvatuksen yhteydessä, mutta esiopetuksen toimintasuunnitelmia on käsitelty yhdessä varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmien kanssa, koska ne muodostavat keskenään yhtenäisen asiakirjan. Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat lait, asiakirjat ja suunnitelmat on esitelty kuviossa 1.

Kuvio 1. Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat lait, asiakirjat ja suunnitelmat.

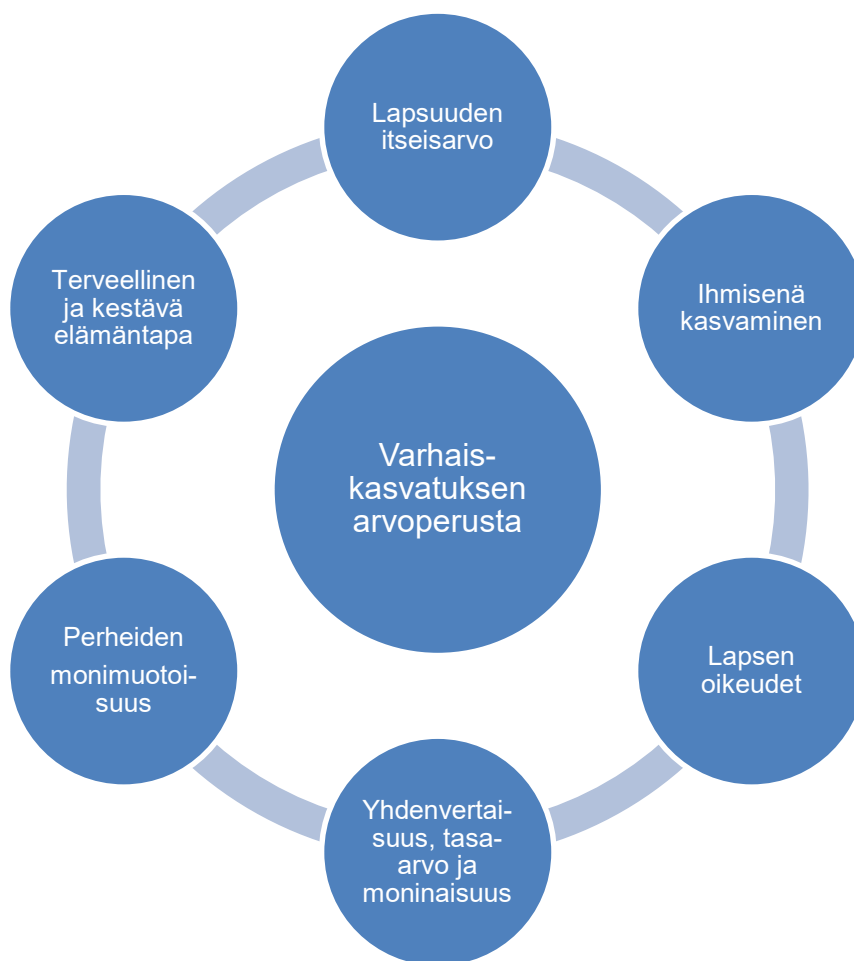
Sekä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa että perusopetuksessa pedagogiikka jäsentyy kulloinkin vallalla olevien lapsuutta ja oppimista koskevien käsitysten ympärille. Pedagoginen tulkinta vaihtelee myös eri koulutustaustan omaavien kasvattajien kesken. Varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavien asiakirjojen yhtenä tarkoituksena onkin normien avulla yhtenäistää kasvatuksen ja koulutuksen toimialalla käytössä olevia pedagogisia tulkintoja. Pedagogiikka yltää kaikkiin varhaiskasvatukseen, esiopetukseen ja perusopetuksen toimintoihin, niin opetukseen, kasvatukseen kuin hoitoonkin. Pedagogisen toiminnan tarkoituksena on päästä varhaiskasvatussuunnitelmasta ja perusopetuksen opetussuunnitelmasta nouseviin tavoitteisiin, joskin on tärkeää jättää tilaa myös lasten oma-aloitteisuudelle ja aktiivisuudelle. Erityisesti varhaiskasvatuksen pedagogiikassa opettajalla on tärkeä rooli vertaissuhteiden mahdollistajana ja tukijana (Karila, 2019: 9–11).

Varhaiskasvatus, esiopetus ja perusopetus muodostavat yhdessä oppimispolun, joka luo pohjan elinikäiselle laaja-alaiselle oppimiselle. Laaja-alaisen oppimisen alueet ovat (1) ajattelu ja oppiminen, (2) kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu, (3) itsestä huolehtiminen ja arjen taidot, (4) monilukutaito, (5) tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen sekä (6) osallistuminen ja vaikuttaminen. Laaja-alainen oppiminen keskittyy oppisisältöjä enemmän siihen, miten työskennellään, miten oppimisympäristöjä rakennetaan ja miten lasten oppimista ja hyvinvointia tuetaan. (Opetushallitus 2014: 43; Opetushallitus 2018: 23–27).

2.1.1 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja paikalliset varhaiskasvatus- ja toimintasuunnitelmat

Varhaiskasvatus on pedagogisesti painottunutta suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, joka muodostaa kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuuden. Varhaiskasvatus on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnon alalle kuuluva osa kasvatus- ja koulutuspalveluita. Sen perusteena on Varhaiskasvatustalaki (540/2018), jonka pohjalta Opetushallitus on laatinut Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018). Se on kansallisesti velvoittava asiakirja, joka luo pohjan kansallisesti toteutettavalle varhaiskasvatukselle. Sen tavoitteena on mahdollistaa yhdenvertainen ja tasa-arvoinen varhaiskasvatus kaikille varhaiskasvatukseen osallistuville lapsille. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet määrittää varhaiskasvatuksen arvoperustan (kuvio 2), jolle varhaiskasvatuksen toiminta rakentuu.

Kuvio 2. Varhaiskasvatuksen arvoperusta

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden pohjalta kunnat laativat omat suunnitelmansa, joissa on varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden perustekstin lisäksi nostettu esiin paikallisia erityispiirteitä ja konkreettisia tapoja varhaiskasvatuksen pedagogiikan järjestämiseen ja kehittämiseen (Opetushallitus 2018: 12). Helsingissä on laadittu kaupungin yhteinen varhaiskasvatussuunnitelma, joka määrittää raamit jokaisen varhaiskasvatustyksikön toimintasuunnitelman laatimiselle. Helsingin kaupunki on nostanut erityisesti esiin rehellisyyden, oikeudenmukaisuuden, yhdenvertaisen kohtelun ja avoimuuden, joiden toteutumista painotetaan kaikessa toiminnassa (Helsingin kaupunki, 2019). Kaupungin varhaiskasvatus noudattaa suunnittelun, arvioinnin ja jatkuvan kehittämisen periaatetta. Kaupungin yhteisen varhaiskasvatussuunnitelman lisäksi jokainen varhaiskasvatustyksikkö laatii oman toimintasuunnitelmansa, jota laadittaessa huomioidaan kansallisen ja paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman lisäksi lasten henkilökohtaiset varhaiskasvatussuunnitelmat ja niistä nousevat asiat.

2.1.2 Esiopetussuunnitelman perusteet ja paikalliset esiopetussuunnitelmat

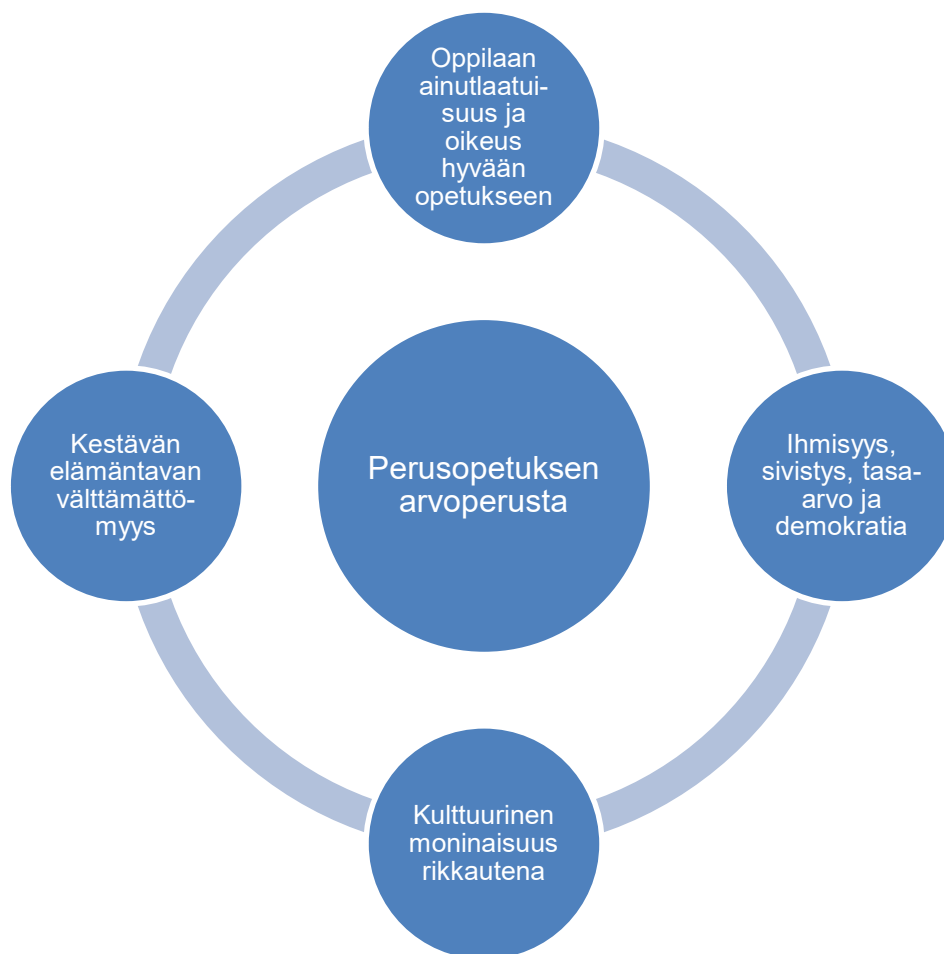
Esiopetussuunnitelman perusteet (2014) on laadittu Perusopetuslain pohjalta ja se on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tavoin velvoittava asiakirja. Esiopetus jakaa yhteisen arvopohjan varhaiskasvatuksen kanssa, mikä on luontevaa, koska niitä toteutetaan yhteisissä tiloissa. Kunnilla on velvollisuus järjestää esiopetusta kaikille esiopetusikäisille lapsille. Huoltajien vastuulla on huolehtia, että lapsi osallistuu esiopetukseen tai muuhun toimintaan, jossa esiopetukselle asetetut tavoitteet täyttyvät. Esiopetuksessa on käytössä varhaiskasvatuksen pedagogiikka ja lasten kiinnostuksenkohteet ovat toiminnan suunnittelun keskiössä. Esiopetuksen erityisenä tavoitteena on lasten sosiaalisten taitojen, terveen itsetunnon sekä kehitys- ja oppimisedellytysten vahvistaminen leikin ja myönteisten oppimiskokemusten kautta. (Opetushallitus 2014: 8,12–15.)

Jokainen kunta laatii oman esiopetussuunnitelmansa, joka tarkentaa kansallisen suunnitelman sisältöä. Kunnan esiopetussuunnitelmassa kuvataan, miten esiopetus on paikallisesti järjestetty ja minkälaisia yhteistyötapoja kunnassa on käytössä. Kuntien velvollisuus on laatia myös tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat, jotka voivat olla erillisiä tai osa esiopetussuunnitelmaa. Helsingin kaupungin esiopetussuunnitelmassa on nostettu kansallisesti sitouttavien arvojen rinnalle kaupungin strategian määrittämät arvot, jotka ovat asukaslähtöisyys, ekologisuus, oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuus, taloudellisuus, turvallisuus, osallisuus ja osallistuminen sekä yrittäjämysteisyys. Kuten varhaiskasvatuksessa, myös esiopetuksessa painotetaan kaikessa toiminnassa rehellisyyttä, oikeudenmukaisuutta, yhdenvertaista kohtelua ja avoimuutta. Rasismia ei hyväksytä missään muodossa ja moninaisuus näkyy sekä toiminnassa että ympäristössä. Kiusaamisen ehkäisy on nostettu keskeiseksi teemaksi kaupungin esiopetussuunnitelmassa. (Helsingin kaupunki 2016: 8–9, 31.)

2.1.3 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet ja paikalliset opetussuunnitelmat

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) määrittää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävän kasvatuksen ja koulutuksen kokonaisuuden, joka huomioi koulun roolin kestävän yhteiskunnan rakentamisessa. Perusopetuslain lisäksi perusopetuksen järjestämistä määrittää esimerkiksi yhdenvertaisuuslaki ja erilaiset kansainväliset sopimukset, joihin Suomi on sitoutunut. Näistä keskeisimpinä voidaan nähdä Lapsen oikeuksien sopimus, Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, Euroopan ihmisoikeuksien sopimus sekä Vammaisten henki-

löiden oikeuksien sopimus. YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista turvaa saamelaisien oikeuksia. (Opetushallitus 2014: 9, 14–15.) Perusopetuksen arvoperusta jatkaa samoilla linjoilla, kuin varhaiskasvatuksen- ja esiopetuksen arvoperusta (kuvio 3.). Yhdessä perusopetuksen kansallisten tavoitteiden kanssa ne määrittävät puitteet paikallisesti laadittaville opetussuunnitelmille.

Kuvio 3. Perusopetuksen arvoperusta

2.1.4 Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaki määrittää jokaisen koulutusta järjestävän oppilaitoksen velvollisuudeksi laatia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma. Tämä koskee myös esi- ja perusopetusta. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman voi laatia erillisinä asiakirjoina tai ne voivat olla osa esiopetus- tai opetussuunnitelmaa. Tasa-arvo-suunnitelma on toiminnallinen suunnitelma, joka sisältää selvityksen oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta, tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi sekä arvion toimenpiteistä ja tuloksista. Yhdenvertaisuussuunnitelma sisältää tarvittavat toimenpiteet

yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Sen avulla oppilaitos arvioi toimintaansa ja tekee tarvittavat toimenpiteet yhdenvertaisuuden edistämiseksi. (Opetushallitus.)

2.1 Aiempia suomalaistutkimuksia antirasismiin liittyen

Vaikka antirasismi käsitteenä ei ole uusi, on antirasismia varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa tutkittu vain vähän. Suomessa antirasistista kasvatusta on tutkinut Amikeng A. Alemanji väitöskirjassaan *Is There Such a Thing? A Study of Antiracism Education in Finland* (2016), jossa hän tarkastelee antirasistista kasvatusta suomalaisessa peruskoulussa. Alemanji lähestyy antirasismia erilaisista näkökulmista, jotka tuovat esille yhä uusiutuvat hierarkiat ja valtarakenteet. Hän toteaa, että vaikka Suomessa on monia antirasistisia lakeja, eivät nämä lait takaa antirasistista kasvatusta, koska ne eivät anna selkeitä ohjeita käytännön antirasistisen pedagogiikan toteuttamiseen. Alemanjin tutkimuksen mukaan antirasistiset käytänteet suomalaisessa peruskoulussa vaihtelevat hyvin paljon, johtuen erilaisista rasismien kokemuksista, lähestymistavoista ja toiminnalle asetetuista tavoitteista. Antirasistisen kasvatuksen ollessa marginaalisessa asemassa, myöskään henkilöstön kouluttamiseen aiheesta ei ole juuri satsattu.

Suomessa antirasistinen kasvatusta ei ole vielä saanut keskeistä roolia, jota Alemanjin mukaan edelleen pitää monikulttuurisuus. Antirasistinen kasvatusta on lähinnä kansalaisjärjestöjen, kuten Rauhanliiton ja Punaisen Ristin harteilla, joiden toimintaa puolestaan haastaa se, että ne ovat riippuvaisia ulkopuolisesta rahoituksesta. Koska rasismi ja antirasismi ovat vain harvoin esillä suomalaisissa koulutusta määrittävissä asiakirjoissa monikulttuurisuuden ollessa edelleen vallitseva teema, tarvittaisiin formaaliin koulutukseen yhtenevä toimintatapa, joka mahdollistaisi siirtymisen monikulttuurisuudesta antirasismiin kaikilla koulutusasteilla. Hän myös ehdottaa, että opettajankoulutukseen sisällytettäisiin pakollinen kurssi antirasismista. Opettajat voisivat myös kriittisesti tutkia ja muokata olemassa olevaa kirjallisuutta antirasistista kasvatusta ajatellen. Rasismista opettaessa osallisuus on tärkeää. Intersektionaalisen ajattelun kautta rasismia voi tarkastella myös muiden syrjivien ja toiseuttavien rakenteiden kautta.

Paula Eerola-Pennanen on tutkinut maahanmuuttajalapsia osana tutkimustaan väitöskirjassa *Yksilönä vaan ei yksin – lapset minuuden muodostajina päiväkodissa* (2013). Eerola-Pennanen toteaa, että maahanmuuttajataustaisiin lapsiin ja erilaisiin kulttuuritaustoihin suhtaudutaan lähtökohtaisesti myönteisesti, mutta toiminta varhaiskasvatuk-

nessa toteutuu edelleen hyvin pitkälle yksikulttuurisuuden periaatteen mukaan. Normaaliuden ihanne nähdään varhaiskasvatuksessa olevan hyvin lähellä suomalaisuutta. Maahanmuuttajataustaisen lapsen olisi hyvä omaksua valtakulttuurin normit, jotta hän olisi paremmin turvassa syrjäytymiseltä. Mikander ja Hummelstedt-Djedoun (2018:152) mukaan koulumaailmassa on nähtävissä samankaltainen normaaliuden suomalaisuutta henkivä ihanne. He tuovat esiin myös sen, kuinka eri kieli- ja kulttuuritaustasta tulevien oppilaiden ei-toivottua käytöstä selitetään usein kulttuurilla, kun taas suomalaiset oppilaat nähdään enemmän yksilöinä kuin oman kulttuurinsa edustajina.

Eerola-Pennanen mukaan maahanmuuttajataustaisten lasten on helpompi sopeutua päiväkotiin, jos siellä on muita samankaltaisen kulttuuri- ja kielitaustan omaavia lapsia. Lasten sosiaaliset taidot ja suomalaisen lastenkulttuurin tunteminen ovat keskeisessä asemassa leikkiin pääsyn ehtoina. Kuusivuotiaita lapsia koskevassa tutkimuksessa (Eerola-Pennanen, 2013:120–130) kävi ilmi, että lapset määrittivät suomalaisuutta monesti ulkonäön perusteella ja ei-suomalaisen näköiset lapset jäivät helpommin ulos leikeistä. Lasten tavat sulkea joku lapsi ulos olivat usein niin hienovaraisia, etteivät aikuiset huomanneet sitä. Etniseen taustaan perustuvaa poissulkemista tapahtui tutkimuksen mukaan lähinnä poikien kohdalla. Sirpa Lappalainen (2004) on tutkinut sukupuolen ja etnisyyden ilmenemistä esikoulussa. Tutkimus sivuaa myös antirasistisen pedagogiikan intressejä selvittämällä suomalaisuuden omaksumisen tärkeyttä inklusion kannalta. Lappalainen tekee tutkimuksessaan havainnon, että niiden perheiden lapsilla, joista vain toinen vanhempi on maahanmuuttajataustainen, on enemmän liikkumavaraa oman kulttuurinsa määrittelemiseen tilanteen mukaan. Perheen sosioekonominen asema kuitenkin vaikuttaa siihen, onko kahden kulttuurin perheessä eläminen lapselle rikkaus vai uhka syrjäytymiselle. Kuten Eerola-Pennanen, myös Lappalainen tulee siihen johtopäätökseen, että ne lapset, jotka eivät sovi suomalaisuuden määritelmään, jäävät helpommin ulos kaverisuhteista ja tulevat toiseutetuiksi.

3 Antirasistinen pedagogiikka

Antirasistinen pedagogiikka pohjautuu kriittiselle ajattelulle ja sen perusteissa voidaan nähdä yhtäläisyyksiä muihin kriittisiin pedagogisiin teorioihin. Tällaisia teorioita ovat esimerkiksi sorrettujen pedagogiikka, feministinen pedagogiikka ja kriittinen rotuteoria. Teoreettisen taustan lisäksi on tärkeää ymmärtää antirasismien kannalta keskeiset käsitteet, joten tässä luvussa on esitelty ne käsitteet, jotka ovat tärkeitä antirasismien tarkoituksen ymmärtämisessä.

3.1 Sorrettujen pedagogiikka

Paulo Freiren 1960-luvulla kirjoittama teos *Sorrettujen pedagogiikka* on toiminut suunnannäyttäjänä erilaisten kriittisten kasvatusteorioiden kehittämisessä. Freiren ajatuksena oli vapauttaa sekä sorretut että sortajat toimimaan yhdessä sortoa vastaan ja yhteisen ymmärryksen kautta purkamaan sortavia rakenteita. Freire muistuttaa, että on olennaista, että muutosvoima kumpuaa nimenomaan sorrettujen voimasta, koska vain siten sortavia rakenteita voidaan purkaa. Jos muutosvoima on yksinomaan sortajien anteliaisuudessa, ei sortajien roolia ehkä nähdä sellaisena, josta pitäisi vapautua, vaan sellaisena, johon pitäisi samaistua. Sortajien valheellinen anteliaisuus ylläpitää vastakkainasettelua sortajien ja sorrettujen välillä, jolloin kumpikaan osapuoli ei voi vapautua. (Freire, 2005: 43–45.) Kuten sorrettujen pedagogiikka, myös antirasistinen pedagogiikka tähtää siihen, että myös vähemmistöjen ja rodullistettujen äänet saadaan kuuluiin yhteiskunnallisessa keskustelussa.

3.2 Feministinen pedagogiikka

Bell hooks nähdään usein feministisen pedagogiikan uranuurtajana, jonka monet ajatukset ovat suoraan liitettävissä antirasistiseen pedagogiikkaan. Hooks nosti jo yli kaksikymmentä vuotta sitten esiin sen, miten monikulttuurisuus kuului kyllä puheissa, mutta opetustilanteissa korostui kaikille yhteinen, valkoisuuteen perustuva ajattelu- ja kokemusnormi, jossa ei ollut tilaa muunlaisille, ei-valkoisten kokemuksille. Hooksin mukaan valkoisuuden normi on niin vahva, että se estää monesti näkemästä niitä rakenteita, jotka sitä ylläpitävät. Kriittinen osallistava pedagogiikka nostaa jokaisen oppilaan toimijaksi passiivisen kuuntelijan roolista. Tällaiseen uuteen rooliin astuminen saattaa olla kivuliastakin, koska se opettaa huomaamaan erilaisten luokkataustojen, rodun ja sukupuolen vaikutuksen yhteiskunnallisen hierarkian muodostumisessa. Osallistavan pedagogiikan ydinajatus on, että opetustilanteesta tulee niin demokraattinen, että jokainen osallistuja tuntee velvollisuudekseen osallistua siihen. Perinteinen opetustilanne tulee helposti vahvistaneeksi alistamisen politiikkaa, koska se ei vaadi kaikkien äänien tulevan kuulluiksi. Osallistava pedagogiikka nostaa jokaisen äänen tasavertaiseksi. Kuuntelemalla toista ihmistä tunnustaa samalla hänen olemassaolonsa. (hooks, 2007:79.)

3.3 Kriittinen rotuteoria ja intersektionaalisuus

Kriittinen rotuteoria sai alkunsa Yhdysvalloissa 1970-luvulla, jolloin useat lainoppineet ja aktivistit huomasivat, että edellistä vuosikymmentä värittänyt kansalaisyhteiskunnan aika oli jäänyt paikalleen ja osin jopa ottanut takapakkia. Uusia teorioita kaivattiin nostamaan esiin niitä hienovaraisempia rasismien muotoja, jotka saivat yhteiskunnassa jalansijaa. (Delgado & Stefancic & Harris 2017: 4.)

Kriittisen rotuteorian mukaan rasismi on yhteiskunnan tavanomainen toimintatapa. Rasismi jää yleisyytensä vuoksi usein huomaamatta eikä siihen siten tule myöskään puuttua. Koska eliitti ja keskiluokka hyötyvät rasismista, ovat monet myös haluttomia sen hävittämiseen. Kriittinen rotuteoria nostaa ongelmalliseksi myös tyypillisen värisekean tasa-arvon, koska se jättää huomiotta sen, että ihmisten saama kohtelu niin työelämässä kuin vaikka opiskelija-asuntomarkkinoilla on hyvin vahvasti sidoksissa hänen etniseen taustaansa. (Delgado & Stefancic & Harris 2017: 7–11.)

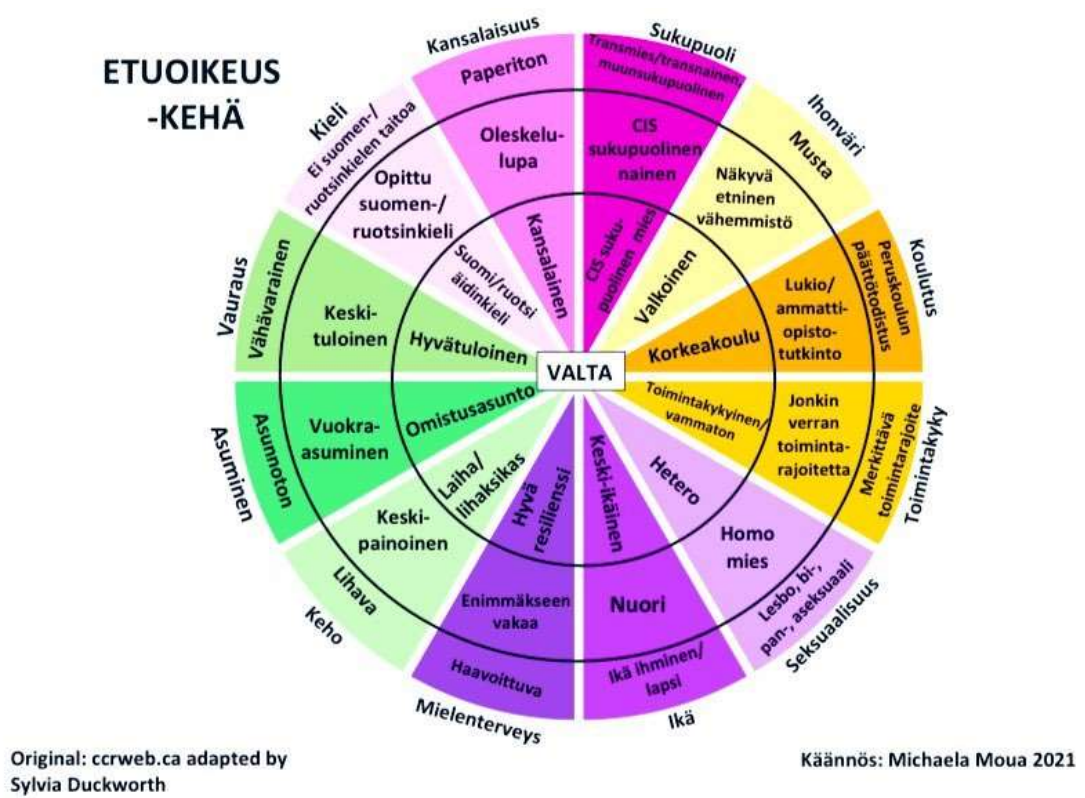
Kriittinen rotuteoria näkee rodun sosiaaliskonstruktivistisena ilmiönä, jolla ei ole biologian kanssa juurikaan mitään tekemistä. Ulkoiset eroavaisuudet, kuten ihonväri tai hiuslaatu, ovat lopulta hyvin vähäisiä, kun verrataan tärkeisiin ihmisyyteen kuuluviin ominaisuuksiin kuten persoonallisuus, älykyys ja moraalinen toiminta. Näiden tieteellisten tosiasioiden sivuuttaminen luo rotuajattelua ja antaa eri roduille valheellisia, pysyviä ominaisuuksia. Sosiaalisena konstruktiona nähty rotu sen sijaan muovautuu jatkuvasti, jolloin on myös mahdollista puuttua niihin haitallisiin ajatusmalleihin ja käytäntöihin, joita ne luovat. (Delgado & Stefancic & Harris 2017: 7–11.)

Intersektionaalinen ajattelu on kriittisessä rotuteoriassa keskeistä. Se nostaa esiin sen, että ei ole olemassa yhtenäistä rodullista identiteettiä, vaan ihmiset kuuluvat elämässään useisiin erilaisiin vähemmistöihin ja enemmistöihin, jotka kaikki vaikuttavat siihen, millainen yhteiskunnallinen asemamme on. Eri vähemmistöryhmiä on myös rodullistettu eri tavoin aikakaudesta riippuen. Dominoivan yhteiskuntaluokan intressejä palvelemaan on ollut helpompi valjastaa rodullistettu ryhmä, joka on helpompi nähdä itsestään etäisempänä korostamalla rotujen välisiä eroavaisuuksia. Rodullistamisen kokemukset nostavat kriittisen rotuteorian keskiöön värillisten ainutlaatuiset äänet. Värilliset äänet voivat kertoa valkoisille sellaisia kokemuksia syrjinnästä ja historiasta, joita valkoiset eivät tunne. (Delgado & Stefancic & Harris 2017: 7–11.)

Kanadan pakolaisneuvosto, joka on sitoutunut syrjinnänvastaiseen työhön, on laatinut Etuoikeus-kehän (kuva 1), joka havainnollistaa ihmisen elämässä vaikuttavien roolien

intersektionaalisuutta ja sitä, miten nämä roolit suhteutuvat valtaan. Kuvan on soveltaen suomentanut Michaela Moua (2021), joka toimii EU:n rasismintorjunnan koordinaattorina. Antirasismien kannalta Etuoikeus-kehä on kiinnostava, koska se auttaa tunnistamaan ympärillä vaikuttavia eriarvostavia rakenteita. Suomalaiset tutkimukset ovat antaneet viitteitä siitä, että valkoisuusnormi suojaaa jo alle kouluikäisiä lapsia. Jos lapsi ei mahdu valkoisuusnormiin, kulttuuria käytetään myös usein selittävänä tekijänä lapsen toiminnalle, vaikka suomalaisen lapsen kohdalla samanlaista toimintaa selitettäisiin lapsen yksilöllisillä ominaisuuksilla (Eerola-Pennanen 2013; Mikander & Hummelstedt-Djedoun 2018; Lappalainen 2004). Intersektionaalisen ajattelun kautta voitaisiin tuoda näkyväksi kaikki ne syrjiviä rakenteita ylläpitävät tekijät, jotka työntävät valkoisuusnormin suojaamattomissa olevia ihmisiä ulommas etuoikeuskehällä.

Kuva 1. Etuoikeuskehä

3.4 Monikulttuurisuudesta kohti antirasistista pedagogiikkaa

Antirasismi ei ole uusi termi, mutta se on ollut jokseenkin unohtuessa viime vuosien lopulta lähtien monikulttuurisuuden korvattessa sen, sillä antirasismilla nähtiin olevan liikaa historiallista painolastia, koska se sisältää rodun käsityksen. Antirasismilla ja

monikulttuurisuudella on kuitenkin perustavanlaatuisia eroja (taulukko 1), monikulttuurisuuden keskittyessä kulttuurien väliseen ymmärtämiseen, kun taas antirasismien tavoitteena on tehdä rasismia ylläpitävät rakenteet näkyväksi ja purkaa ne. Antirasismi nostaa historian näkyväksi ja antaa mahdollisuuden oppia siitä. (Alemanji, 2018: 4–5.)

Monikulttuurisuus	Antirasismi
<p>Vaalii moninaisuutta ja moniäänisyyttä.</p> <p>Yhteiskunta koostuu monista toisiaan kunnioittavista ja arvostavista kulttuuriryhmistä.</p> <p>Ennakkoluuloisuus on loukkaus demokraattisia oikeuksia kohtaan.</p> <p>Muutos tapahtuu koulutuksen kautta.</p>	<p>Keskiössä epäoikeudenmukaisuus ja valtasuhteet.</p> <p>Ennakkoluulot ovat osa sosiaalista järjestelmää.</p> <p>Muutos tapahtuu perustavanlaatuisen rakennemuutoksen kautta.</p>

Taulukko 1. Monikulttuurisuuden ja antirasismien väliset erot. (Alemanji 2016: 21; viitattu Dei & Calliste 2001: 21.)

Antirasistinen pedagogiikka huomioi sosiaaliset erot opetuksessa ja toisaalta myös sen mitä ja miten opetetaan. Toteutuakseen se vaatii antirasismien omaksumista pedagogiseksi asenteeksi, joka analysoi valtaa ja etuoikeuksia. Antirasistiselle pedagogiikalle on myös ominaista kriittinen käsitys opettajan tiedoista ja siitä, etteivät opettajan kanssa samat arvot jakavat oppilaat ole sen parempia kuin muutkaan. Antirasistinen pedagogiikka pyrkii eroon normatiivisuuden olettamuksesta kohti moninaisuuden oletamista. Tämä antaa kaikille opetustilanteeseen osallistuville yhdenvertaisen äänen ja mahdollisuuden kuulua joukkoon kaikkine ominaisuuksineen. Antirasistisen opettajan on tunnistettava omat etuoikeutensa ja kyettävä analysoimaan, kuinka ne ohjaavat hänen toimintaansa. Intersektionaalisen sensitiivisyyden kautta opettaja voi nähdä oppilaiden yhteiskunnallisen aseman rakentuvan etuoikeuksien ja sarron elementeistä. Oppimistilanteeseen osallistuvien väliset erot eivät ole itsessään ongelma, vaan ne hierarkiat, joita ne ylläpitävät. Antirasistisen pedagogiikan tarkoitus on tuoda nämä hierarkiat näkyväksi, jotta ne voidaan purkaa. (Armila, 2020.)

Alemanji (2021) hahmottelee antirasistisen pedagogiikan mahdollisuuksia ja haasteita suomalaisessa koulujärjestelmässä. Antirasistinen pedagogiikka ei ole valmis pedagoginen ratkaisu, vaan sen omaksuminen työotteeksi vaatii opettajan tai kasvattajan ymmärrystä asiasta. Antirasistinen pedagogiikka ei voi olla myöskään projektiluontoinen asia, jota käsitellään vain teemaviikkoina tai silloin, kun rodun tai rasismien käsitteet nousevat opetussisällöstä. Sen sijaan Alemanji ehdottaa, että antirasistisen ymmärryk-

sen omaava opettaja soveltaisi sitä laaja-alaisesti kaikissa oppiaineissa ja opetussisällöissä sekä kaikessa kanssakäymisessä ja toiminnassa koulussa ja sen ulkopuolella. Rasisminvastainen toiminta haastaa opettajan tunnistamaan oman rodullisuutensa ja sen mukanaan tuomat etuoikeudet ja uhkat. Antirasistinen opettaja tarkastelee kriittisesti sitä kuvastoa, mitä oppisisällöt tarjoavat ja osaa tarvittaessa muokata sisältöjä antirasistiseksi. Esimerkkinä Alemanji käyttää maantiedon opetuksessa tyypillistä eurosentrististä lähestymistapaa, jossa monia maantieteellisiä muodostelmia ja maanosia pidetään eurooppalaisten löytäminä. Kun samankaltaiset ajatusmuodostelmat eurooppalaisten erityisyydestä korostuvat useissa oppiaineissa, uusinnetaan maailmankuvaa länsimaalaisuuden ylivoimaisuudesta. (Alemanji 2021: 214–220.)

3.5 Keskeiset käsitteet

Jotta antirasistisen pedagogiikan merkitystä olisi helpompi ymmärtää, on tärkeää määritellä keskeiset käsitteet, jotka nousevat esiin, kun puhutaan antirasistisesta, lasten yhdenvertaisuutta ja kulttuuri-identiteettiä tukevasta kasvatuksesta. Sekä varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa että yhteiskunnallisessa keskustelussa monet kieleen ja kulttuuriin liittyvät käsitteet saavat hieman erilaisia tarkoituksia ja painoarvoja, joten näiden käsitteiden avaamisen tarkoitus on määrittää, mitä niillä tässä opinnäytetyössä tarkoitetaan. Tässä luvussa on esitelty antirasistisen pedagogiikan kannalta olennaisia käsitteitä käsittepareina. Nämä käsitteparit ovat rotu ja rodullistaminen, toiseus ja toiseuttaminen sekä rasismi ja antirasismi. Viimeisenä on avattu vielä kulttuurisesti vastuuntuntoisen kasvatuksen ja suomalaisen kulttuuriperinnön merkityksiä.

Rotu ja rodullistaminen

Rodun käsitettä pidetään monesti vanhentuneena, koska biologisten rotujen olemassaolo on jo kauan sitten todistettu vääräksi. Lisäksi rotu on suomalaisittain hieman hankala käsite, koska se käsittää sekä englanninkielisen sanan *breed*, jota käytetään esimerkiksi koiraroduista puhuttaessa, että sanana *race*, jolla viitataan ihmisrotuihin (Tuori, 2009:74–75). Rotu on kuitenkin myös sosiaalisesti rakentunut käsite, jonka avulla voidaan päästä käsiksi rasismien juurisyihin ja sitä kautta rasismien vähenemiseen (Alemanji, 2016: 7). Rodusta puhuttaessa on hyvä muistaa, että tärkeämpää kuin se, mitä rotu käsitteenä tarkoittaa, on se, miten rotu vaikuttaa. Rotu vaikuttaa jokaisen ihmisen elämään ihonväristä, sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta riippu-

matta. Rotu määrittää sosiaalisen hierarkian eli sen, kuka kuuluu huipulle ja kuka pohjalle. Suomessa rotu korvataan usein sanoilla kulttuuri tai etnisyys, koska niillä ei ole samalla tavalla historiallista painolastia. Nykyään puhutaan yleisesti myös maahanmuuttajista ja esimerkiksi oikeistopopulistit ja nationalistit ovatkin ottaneet vihansa kohteeksi maahanmuuton ja syyttävät maahanmuuttajia monista yhteiskunnallisista ongelmista ja monikulttuurisuuden tuomisesta Suomeen. Historiallisesta painolastista huolimatta olisi kuitenkin tärkeää olla välttämästä rodun käsitettä, koska se saattaa johtaa rodullistettujen hiljentämiseen (Puuronen, 2011).

Rodullistaminen on prosessi, jossa jotkut yksilön piirteet tulevat yhteiskunnallisesti merkityksellisiksi ja yksilöt luokitellaan erillisiin ryhmiin näiden piirteiden perusteella (Puuronen, 2011). Rodullistaminen luo arvojärjestelmän, jossa oma rotu nostetaan muita arvokkaammaksi. Se myös ylläpitää ja tuottaa valkoisten ylivaltaa. Rodullistamisella voidaan toisinaan myös yrittää selittää yhteiskunnallisia ongelmia, kuten maahanmuuttajamiesten tekemiä raiskauksia. Keskinen, Näreen & Tuorin (2015) mukaan valkoisuusnormi suojaa niitä ihmisiä, jotka kuuluvat sen piiriin. Valkoisuusnormin piirissä olevilla ihmisillä on vapaus elää elämäänsä tulematta kyseenalaistetuiksi omine valintoineen ja elämäntapoineen. Rodullistetut valtasuhteet eivät välttämättä tule näkyviksi, jos ne eivät kosketa negatiivisesti omaa elämää. Suomalaisuuden nähdään kytkeytyvän vahvasti eurooppalaisuuteen ja valkoiseen länsimaalaisuuteen ja niitä pidetään tavoiteltavina samaistumisen kohteina. Rodullistetun ihmisen tulisi valkoisuusnormin näkökulmasta pyrkiä kohti näitä ihanteita. Maahanmuuttajan on omaksuttava esimerkiksi suomalainen käsitys sukupuolten välisistä suhteista, tasa-arvosta ja seksuaalisesta vapaudesta. Tämä ei kuitenkaan yleensä riitä, sillä rodullistavat ominaisuudet asettavat maahanmuuttajan kuitenkin toisen asemaan. Keskinen ym. näkevät, että historian tuominen näkyväksi on tärkeää, jotta näitä eriarvostavia rakenteita voidaan purkaa.

Toiseus ja toiseuttaminen

Toiseus määrittää eroa tutun ja vieraan, normin ja poikkeuksen välillä. Toiseuteen liittyy myös käsite valtasuhteista: toinen nähdään yleensä alempiarvoisena. Toiseuden kautta voidaan tarkastella myös esimerkiksi sukupuolten välistä valtasuhdetta tai seksuaalivähemmistöjä. Toiseus on käsitteenä melko yksinkertaistava ja se jakaa helposti ihmiset ”meihin” ja ”heihin” yhden näkökulman perusteella, jolloin identiteettien moninaisuus ja ihmisten elämään vaikuttava intersektionaalisuus jää piiloon. (Löytty, 2005:161–175.)

Koko Hubara (2017) kirjoittaa blogissaan Ruskeat tytöt, kuinka ruskeita tyttöjä yritetään usein sulkea suomalaisuuden ulkopuolelle pelkän ihonvärin takia. Hän myös mainitsee, että ruskeita tyttöjä näkee hyvin vähän lehtien sivuilla eikä päättäjissä juuri ollenkaan. Shaka Kampara (2011: 138) taas puhuu kolumnissaan Toiseudesta siitä, miten hän joutuu toistuvasti vastaamaan kysymykseen, mistä hän on kotoisin. Vastaus, että hän on Suomesta, riittää harvoin kysyjälle. Valkoisuusnormi sisältää oletuksia kansallisuuden lisäksi etnisestä taustasta ja se suojaa niitä, jotka sen piiriin kuuluvat asettaen normin ulkopuolelle jäävät toisen asemaan. Vahvan valkoisuusnormin suojasta katsottuna toisen asemaan asetettujen ihmisten käymät taistelut rakenteellista eriarvoisuutta vastaan jäävät näkymättömiksi. (Keskinen ym. 2015.)

Rasismi ja antirasismi

Antirasismien käsite perustuu vahvasti rasismien olemassaolon tunnustamiseen, joten on tärkeää myös määritellä mitä rasismilla tarkoitetaan. Aiemmin rasismia ajateltiin biologian kautta, jolloin valtasuhteet perustuivat biologisiin rotuihin ja fyysisesti periytyviin piirteisiin, kuten ihonväriin ja rotujen keskinäiseen hierarkiaan. Nykyään puhutaan useimmiten kulttuurisesta rasismista tai uusrasismista, joka määrittää ihmisiä etnisyyden, kulttuurin ja uskonnon perusteella (Puuronen, 2013). Alemanjin (2016) mukaan useimmat ihmiset käsittävät rasismien syrjintänä perustuen ihonväriin. Hän nostaa esiin postkolonialistisen käsityksen rasismista, joka käsittää kolonialismin jäänteinä käsityksen länsimaalaisesta valkoisesta miehestä, jolla on sivistyneenä ihmisenä valta sivistymättömästä, jopa villistä ei-länsimaalaisesta. Alemanjin mukaan uusrasismi puolestaan tuo itsensä kauemmas historiasta ja kolonialismista ja ottaa ennakkoluulojen kohteeksi rodun sijasta kulttuurin. Uusrasismi näkee vieraat kulttuurit uhkana eikä suinkaan mahdollisuutena rikastaa omaa kulttuuriaan.

Rakenteellinen rasismi on lakien ja säädösten kautta tuotettua rodullista eriarvoisuutta. Tämä näkyy esimerkiksi rodullistettujen ryhmien heikommassa koulumenestyksessä ja työllistymismahdollisuuksissa. Eri vähemmistöryhmien keskinäisissä asemissa on eroja, mutta lähtökohtaisesti kaikkien kielellisten vähemmistöryhmien kielellisten oikeuksien toteutuminen on melko heikkoa. (Puuronen, 2013.)

Arjen rasismi ilmenee valtaväestön ja rodullistettujen ryhmien arkipäivän kohtaamisissa. Se voi olla esimerkiksi nimittelyä, pilkkaamista, välttelyä, ulossulkemista tai väkivaltaa. Arjen rasismi saattaa ilmetä avoimena rasismina tai piilorasismina. Piilorasismista on kyse silloin, kun rasistisen teon tekijä ei itse ole tietoinen omasta rasismistaan

(Puuronen, 2013). Tällaista arjen rasismia on esimerkiksi tietynlaisten ominaisuuksien liittäminen ei-valkoiisiin ihmisiin. Ajattelun taustalla saattaa olla virheellinen käsitys siitä, että suomalaiset olisivat homogeeninen, yhteisen alkuperän jakava joukko (Seikkula & Hortelano 2021; 150).

Rasismiin voidaan siis sanoa olevan sosiaalisesti rakentuva konsepti, jolla on historia pitkällä kolonialismin ajoissa. Länsimaissa rasismiin olemassaolo ja oikeistolaisen, maahanmuuttajakriittisen, jopa vihamielisen politiikan nousu panee miettimään, miten eurooppalaisen hyvinvointivaltion käy, jos se sulkee jotkut ihmisryhmät tavoittelemansa yhdenvertaisuuden ulkopuolelle (Alemanji, 2016).

Antirasismiin ydin on aktiivisessa rasismiin näkyväksi tekemisessä ja se sitoutuu rakentamaan maailmaa, jossa ihmiset voivat nähdä itsensä ja toiset sellaisena kuin he ovat. Siinä missä monikulttuurisuus nostaa ongelmaksi puutteellisen tiedon muiden ihmisten kulttuureista, antirasismi näkee ongelmat rakenteissa ja hierarkioissa, jotka tekevät rakenteista epätasapainoiset ja antavat vallan tietyille ihmisjoukkoille. Antirasismi toimii myös peilinä, josta jokainen voi nähdä oman asemansa yhteiskunnan hierarkiassa ja sen vaikutuksen muihin ihmisiin. Antirasismi voidaan nähdä sekä pedagogisena diskurssina että poliittisena ja akateemisena käytäntönä. Antirasismi sitoutuu pyrkimykseen rassistien rakenteiden purkamisesta. Suvaitsevaisuuskasvatusta on pidetty lääkkeenä syrjintään, mutta suvaitsevaisuuteen liittyy myös valtarakenne – on ne, jotka suvaitsevat ja ne, joita suvaitaan. (Suurpää, 2005:47–48.) Antirasismi pyrkii kohti yhdenvertaisuutta, koska yhdenvertaisessa kohtaamisessa valtasuhteet voidaan todella purkaa (Alemanji, 2016: 17–19).

Kulttuurisesti vastuuntuntoinen kasvatus ja suomalainen kulttuuriperintö

Suomalainen kulttuuriperintö nousee esiin sekä varhaiskasvatusta että perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa. Käsitteenä se jättää kuitenkin melko paljon tulkinnan varaa ja tämän luvun tarkoituksena on selventää, mitä kulttuuriperintö tämän tutkimuksen kontekstissa tarkoittaa. Hieta, Hovi ja Ruotsala (2015) toteavat kulttuuriperinnön olevan vaikeasti määriteltävä käsite, johtuen sen yleisyydestä. Kulttuuriperinnöllä saatetaan viitata esimerkiksi tärkeiksi katsottuihin rakennuksiin, tapoihin tai perinteisiin ja käsitettä voidaan käyttää kansallisen identiteetin vahvistamiseen tai poliittisen agendan ajamiseen. Voidaan puhua aineellisesta ja aineettomasta kulttuuriperinnöstä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018), Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014)

tai Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) eivät kuitenkaan määritä, miten suomalaisen kulttuuriperinnön tulisi näkyä varhaiskasvatuksen tai perusopetuksen toiminnasta, joten jokainen päiväkotiki ja koulu määrittävät oman tapansa välittää suomalaisen kulttuurin osaamista lapsille samalla, kun huomioidaan eri kulttuuritaustan omaavat lapset yhdenvertaisina kulttuuri-identiteettinsä rakentajina.

Eerola-Pennanen (2017) esittää artikkelissaan erilaisia lähestymistapoja kulttuurisesti moninaiseen kasvatukseen. Näistä lähestymistavoista viimeisenä esitelty sisältää paljon antirasistiseen kasvatukseen liittyviä elementtejä. Kulttuurisesti vastuuntuntoinen kasvatusta korostaa moninaisuuden arvostamista ja sosiaalisesti uudistuvaa kasvatusta. Sen tarkoituksena on kasvattaa kansalaisia, jotka toimivat yhteistuumin sellaisen yhteiskunnan rakentamiseksi, joka palvelee paremmin kaikkien ihmisryhmien ja kulttuurien hyvinvointia. Kulttuuri nähdään dynaamisena, joka muotoutuu aina käsillä olevassa hetkessä läsnä olevien ihmisten toimesta. Kulttuurisesti vastuullisen kasvatuksen tavoitteena on kasvattaa demokraattisia, oikeudenmukaisia ja sosiaalisesti taitavia lapsia. Onnistuessaan tällainen kasvatusta voi vähentää etnosentrismia valtakulttuurin ja rakenteiden tiedostamisen kautta. Tärkeää on, että lapset saavat omakohtaisia kokemuksia demokratiasta.

Bell hooks (2007) nostaa keskeiseksi kriittisen ajattelun, jonka kautta on mahdollista lisätä ymmärrystä sen sijaan, että vieraat kulttuurit jäisivät eksoottisiksi tai romanttisiksi, mikäli niitä käsiteltäisiin vain pinnallisesti. Kulttuurisesti vastuuntuntoinen kasvatusta antaa tilaa jokaisen lapsen omalle äänelle ja se mahdollistaa osallistujien voimaantumisen sekä yksilöinä että ryhmänä.

Nieto (2010) määrittelee monikulttuuriselle kasvatukselle neljä eri tasoa alkaen itselleen vieraan suvaitsemisesta, siirtyen toisten ihmisten kulttuureiden hyväksymisestä niiden kunnioittamiseen ja lopuksi, ylimmällä tasolla kasvamisen yhteenkuuluvuuteen, yhdenvertaisuuteen ja kriittisyyteen. Nieton mukaan monikulttuurisuus on kasvatustilofilosofia, ei yksittäinen tapahtuma. Usein monikulttuurisuuskasvatusta ajatellaan itsessään hoitavan myös rasismien kitkemisen, mutta näin ei suinkaan aina ole. Joskus hyvää tarkoittavakin monikulttuurisuuskasvatusta saattaa vahvistaa juuri haitallisimpia stereotyyppioita. Nieton mukaan monikulttuurisuuskasvatusta on oltava tietoisesti antirasistista.

Aiemman tutkimuksen mukaan suomalaisessa varhaiskasvatuksessa toteutettava moninaisuuteen ja monikulttuurisuuteen liittyvä kasvatusta voidaan nähdä melko vaatimattomana, keskittyen lähinnä vieraiden kulttuureiden sankareihin ja juhlapyyhiin. Tällainen lähestymistapa ruokkii helposti stereotyyppioita ja eksotisointia sekä painottaa kulttuurien välisiä eroja. Vaikka tällainen lähestymistapa ei ehkä olekaan kovin yhdenvertaisuutta edistävä, osoittaa se kuitenkin avoimuutta ja suvaitsevaisuutta. (Eerola-Pennanen, 2017.) Eerola-Pennanen ehdottaa, että opetussuunnitelmaa voitaisiin muokata siten, että lasten kriittinen ajattelu ja kokonaisvaltainen ymmärrys pääsisi kehittymään tarkastelemalla käsitteitä, kysymyksiä, tapahtumia ja teemoja eri kulttuuritaustan omaavien ihmisten lähtökohdista. Kulttuurisesti vastuuntuntoinen opetus vaatii kasvatuksen ja koulutuksen henkilöstöltä omien kulttuuristen arvojen ja uskomustensa tuntemisen. Monikulttuurisuus myös nähdään edelleen usein lähinnä maahanmuuttajalapsia koskevana asiana. Kieli- ja kulttuuritietoiset toimintatavat koskevat kuitenkin kaikkia lapsia. Jokaisella lapsella on oikeus päärooliin omassa elämässään. Lapselle äänen antaminen mahdollistaa hänen osallisuutensa omassa elinympäristössään.

Malinen ottaa esiin myös tärkeän näkökulman siitä, että kukaan meistä ei oikeastaan näe maailmaa sellaisena kuin se todella on. Kulttuuritietoisesta kasvatuksesta yhtenä tavoitteena onkin, että lapset oppivat näkemään, miten kulttuuri vaikuttaa ei vain muiden, vaan myös heidän omassa tavassaan tehdä ja ajatella. Jokaisen lapsen ja perheen yksilöllisen kulttuuri-identiteetin näkeminen auttaa meitä ymmärtämään juuri heidän tarinaansa, kun taas mahdollisesti hankkimamme yleistieto jostain itsellemme vieraasta kulttuurista saattaa johtaa meitä harhaan. Kielitietoisuuden tulisi myös olla läsnä arjessa, jotta voimme varmistaa, että jokainen lapsi pystyy kielellisesti osallistumaan toimintaan. Kielitietoinen kasvattaja näkee arvokkaana pääomana myös vieraat kielet, vaikka lapsen suomen kielen taito olisi vielä vaatimaton. (Malinen, 2019.)

Puhuttiinpa sitten kulttuurisesti vastuuntuntoisesta kasvatuksesta tai kulttuuri-, katso- mus- ja kielitietoisesta opetuksesta, jää virallisten asiakirjojen vaatimusten täyttäminen melko kaukaiseksi ihanteeksi, jos verrataan teoreettista kehystä toimintakulttuuriin (Eerola-Pennanen, 2013).

3.6 Tarvitaanko Suomessa antirasistista pedagogiikkaa?

Suomalaista varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat lait voidaan tulkita monelta osin antirasistisiksi. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjimisen henkilöön liittyvien seikkojen perusteella ja nostaa esiin myös positiivisen erityiskohtelun sellaisessa

tilanteessa, jossa tällainen kohtelu johtaa yhdenvertaisuuden parempaan toteutumiseen (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2004, 8 § & 9 §). Myös perustuslaki määrää, ettei ketään saa asettaa eri asemaan henkilöön liittyvien seikkojen johdosta. Perustuslaki määrittää ihmisille myös uskonnon- ja omantunnonvapauden sekä oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin (Perustuslaki 11.6.1999/731: 11§ & 17§). On siis aiheellista pohtia, onko suomalaisessa varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa tarvetta antirasistiselle pedagogiikalle, vai riittääkö lainsäädäntö turvaamaan jokaiselle lapselle ja heidän perheelleen yhdenvertaisen kohtelun.

Antirasistinen pedagogiikka voi tuntua vieraalta ja jopa turhulta käsitteeltä pohjoismaisessa hyvinvoinnin ja tasa-arvon mallimaassa. On kuitenkin tarpeen pohtia, mikä pohjoismaista erityisyyttä määrittää. Rasismin katsotaan monesti liittyvän vahvasti kolonialismiin ja Pohjoismaat ovat puolestaan asemoineet itsensä kolonialismin sivustaseuraajiksi. Tähän liittyy kuitenkin vahva toiseuttamisen asenne; omaa erinomaisuutta on totuttu vertaamaan ”pahoihin toisiin”. Sivuu pohjoismaisesta hyvinvoinnista ovat kuitenkin perinteisesti jääneet alkuperäiskansat. (Keskinen, Mwkesha & Seikkula 2021: 63–65.)

Alemanjin (2021) mukaan rasismi koetaan nykyään usein osaksi äärioikeiston agendaa ja siitä puhuminen on vaikeaa. Rasismin ei kuitenkaan voi katsoa olevan vain marginaalinen ääripäiden ongelma. Koska koulujärjestelmä ei ole erillinen muusta yhteiskunnasta, on tärkeää, että opettajat ymmärtävät rasismin vaikutuksen sekä rakenteissa että jokapäiväisissä kohtaamisissa sen sijaan, että katsoisivat ilmiötä vain sivusta. Jos halutaan pitää kiinni suomalaisen koulutusjärjestelmän menestystarinasta, on otettava huomioon myös rodullistetut, ei-valkoiset oppilaat, jotta heille aukeaa yhdenvertainen mahdollisuus tavoitella täyttä potentiaaliaan kuin valkoisilla oppilailla. Tämän takia pelkkä ei rasismin ei enää riitä, vaan tarvitaan aktiivista rasismin vastustamista. (Alemanji, 2021: 206–207.)

4 Tutkimuskysymykset ja menetelmät

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on selvittää, miten antirasistinen pedagogiikka näkyy varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa valtakunnallisella, kunnallisella ja yksikkötasolla Helsingin kunnallisessa suomenkielisessä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten antirasistista pedagogiikkaa tukevat teemat näkyvät Helsingin varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa?
2. Millaisia antirasistisia työtapoja Helsingin varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen toimintasuunnitelmissa on nostettu esiin?

Varhaiskasvatus, esiopetus ja perusopetus muodostavat kasvatuksen ja koulutuksen jatkumon, mutta niitä ohjaavat eri asiakirjat. Tästä syystä opinnäytetyö pyrkii myös vertailemaan, miten eri tavoin antirasistinen pedagogiikka näissä asiakirjoissa näyttäytyy. Tarkoituksena on myös vertailla antirasismityöpajoihin osallistuneita päiväkoteja ja peruskouluja sellaisiin yksiköihin, joiden henkilöstöä ei ole osallistunut antirasismityöpaajaan. Tämän vertailun kautta on mahdollista saada vaikuttavuusarviointia siitä, miten koulutuksen antia on onnistuttu integroimaan toimintasuunnitelmiin.

4.1 Menetelmälliset ratkaisut

Tutkimuskysymyksiin haettiin vastauksia laadullisin tutkimusmenetelmin käyttäen dokumenttianalyysia. Helsinkiläistä varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat asiakirjat analysoitiin käyttäen menetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Tutkimuskysymysten kannalta olennaiset asiat rajattiin, jonka jälkeen asiakirjoista nousseet kirjaukset teemoiteltiin teoriasta nousseiden käsitteiden alle ja analysoitiin teoriaohjaavasti. Teemoja tarkasteltiin sosiaalisen konstruktivismin avulla. Analysointitapa valikoitui siksi, että opinnäytetyö pyrkii vastaamaan teorian pohjalta nouseviin kysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Laadullinen tutkimus tarkastelee sosiaalista maailmaa ja ihmisten toimintaa siinä. Tutkimus koostuu ihmisten käsityksistä maailmasta ja näille käsityksille annetuista merkityksistä. Tässä opinnäytetyössä keskeisiä ovat teoriasta nousseet teemat, joiden kautta tutkittiin, millaisia merkityksiä tutkimusaineiston muodostavien asiakirjojen ja suunnitel-

mien laatijat ovat niille antaneet. Tutkittavaa ilmiötä lähestyttiin monesta eri näkökulmasta, koska opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa tutkittavasta ilmiöstä sellaista tietoa, joka ei välttämättä ole välittömän havainnon tavoitettavissa. (Vilkkä 2021).

4.1.1 Dokumenttianalyysi ja sisällönanalyysi

Dokumenttianalyysissa pyritään tekemään päätelmiä kirjalliseen muotoon saatetusta aineistosta, joka järjestetään sisällönanalyysiä käyttäen selkeäksi ja tiiviiksi. Sen tarkoitus on tuottaa lisäarvoa olemassa olevalle informaatiolle. Tässä opinnäytetyössä on analysoitu sekä dokumenttien ilmisältö (*manifest content*) että piilossa olevat viestit (*latent content*). Teoriaohjaava analyysitapa valikoitui, koska haettiin vastauksia teorian pohjalta nouseviin kysymyksiin ja teemoista muodostuvan analyysirungon alle. (Ojasalo & Moilanen & Ritakoski 2015: 136–140.)

Sisällönanalyysi on tutkimusmenetelmä, jota voidaan käyttää niin laadullisessa kuin määrällisessäkin tutkimuksessa. Se jättää tilaa erilaisille teoreettisille lähestymistavoille ja sallii aineiston analysoimisen niin teoriaohjaavasti kuin aineistolähtöisesti. Tässä opinnäytetyössä aineisto analysoitiin teoriaohjaavasti, jolloin tutkimuskysymysten kannalta tärkeät tiedot saatiin kerättyä. Sisällönanalyysi etenee siten, että ensin päätetään, mikä aineistossa on tärkeää. Sen jälkeen aineisto käydään huolellisesti läpi ja erotellaan sieltä ne asiat, jotka mahtuvat tärkeiksi määriteltyihin raameihin. Raameihin sopivat asiat kerätään erilleen ja kaikki muu jätetään ulos tutkimuksesta. Tämän jälkeen aineisto luokitellaan, teemoitellaan tai tyyjitellään ja siitä tehdään yhteenveto. (Tuomi & Sarajärvi, 2018.) Tässä opinnäytetyössä käytettiin teemoittelua. Teemat, joiden alle aineisto lajiteltiin, nousivat teoriasta. Dokumenttianalyysi toteutettiin teoriaohjaavasti ja kaikki teoriasta nousevien intressien ulkopuolinen aineisto jätettiin aineiston ulkopuolelle. Teoriaohjaavuus poikkeaa aineistolähtöisyydestä siten, että teoriaohjaavassa abstrahoinnissa kerätty aineisto liitetään teoriasta nouseviin käsitteisiin, kun taas aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa käsitteet nousevat aineistosta. Sisällönanalyysissa on tärkeää muistaa, että se ei ole analysoitavien dokumenttien tiivistämistä, vaan tekstin analysointia. Totuuteen suhtaudutaan inhimillisenä ajattelutapana, johon voidaan päästä erilaisia reittejä. (Ojasalo ym. 2015: 135–140.)

4.1.2 Sosiaalinen konstruktionismi

Dokumenttianalyysin teemoja tarkastellaan sosiaalisen konstruktionismi kautta. Sosiaalinen ja kielellinen vuorovaikutus rakentavat sitä todellisuutta, jossa varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen pedagogiikka muotoutuu. Arvot, normit ja puhetaivat tulevat esiin kielellisten ilmausten kautta. Opinnäytetyön kiinnostus kohdistuu sosiaalisten rakenteiden kuvaamiseen makrotasolla. Analysoimalla varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavia asiakirjoja on tarkoitus konstruoida ne raamit, joissa antirasistinen pedagogiikka mahdollisesti rakentuu. Analyysin avulla pyritään myös konstruoimaan sitä todellisuutta, joka varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen arjessa tulee näkyväksi. (Vilka 2021: 170.)

4.1.3 Dokumenttianalyysin teemat

Tutkimuksen viitekehys muodostuu keskeisistä käsitteistä, teoreettisista lähestymistavoista ja aiempien tutkimusten luomasta tietopohjasta sekä metodologiasta, jolla ilmiötä lähestytään. Tutkimuskysymyksiin pyrittiin vastaamaan analysoimalla teoreettisesta aineistosta nousevia antirasistisia teemoja. Teemat (kuvio 4) nousivat teoreettisesta viitekehystä ja niiden avulla pyritään ymmärtämään antirasistisen pedagogiikan mahdollisuuksia ja haasteita helsinkiläisessä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa.

Kuvio 4. Dokumenttianalyysin teemat.

Kriittinen käsitys opettajan tiedoista voidaan nähdä osana antirasistista pedagogista asennetta. Antirasistinen opettaja tarkastelee kriittisesti omaa opetustaan ja opetusmateriaaliaan sekä huomioi myös sen, miten rasismi näkyy yhteiskunnallisissa rakenteissa sekä siinä tiedossa ja kulttuuriperinnössä, jota opetustilanteissa siirretään lapsille. Antirasistinen opettaja pyrkii nostamaan myös värilliset ja rodullistetut äänet kuuluviin yhdenvertaisina. (Alemanji 2021; Armila 2020; Delgado & Stefancic 2017.)

Moninaisuuden olettaminen yksikulttuurisuuden normin sijaan luo pohjaa antirasistiselle, demokraattiselle kasvatukselle ja opetukselle. Bell hooksin (2017) hahmotteleman osallistavan pedagogiikan kautta jokainen opetustilanteeseen osallistuva on tasavertainen jäsen kaikkine ominaisuuksineen, niin vahvuuksineen kuin haavoittuvuuksineen. Armilan (2020) mukaan antirasistisen pedagogiikan tarkoituksena on juuri moninaisuuden olettamiseen pyrkiminen normatiivisuuden sijaan. Eerola-Pennanen (2017) nostaa esille kulttuurisesti vastuuntuntoisen kasvatuksen elementteinä moninaisuuden arvostamisen ja sosiaalisesti uudistuvan kasvatuksen, joiden tarkoituksena on saada kansalaiset rakentamaan kaikkien ihmisryhmien ja kulttuurien hyvinvointia tukevaa yhteiskuntaa.

Erojen huomioiminen on antirasistisessä pedagogisessa asenteessa keskeistä, koska se haastaa valkoisuusnormin luomaa yksikulttuurisuuden ihannetta opetustilanteissa (hooks 1994: 79). Kriittisen rotuteorian (2017) mukaan eroista puhuminen on tärkeää, koska se tuo ilmi rodun sosiaalisen luonteen. Sen sijaan, että opettaja ottaisi värisokean tasa-arvon opetuksensa lähtökohdaksi, hän huomioi rodun luoman eriarvoisuuden. Kun eroja tarkastellaan intesektionaalisesti, voidaan tuoda näkyviin kaikki ne seikat, jotka vaikuttavat ihmisten elämässä joko mahdollisuuksina tai uhkina. Armila (2020) muistuttaa, että antirasismien tarkoituksena on tuoda erojen vaikutuksesta syntyvät hierarkiat näkyviksi, jotta ne voidaan purkaa.

Aktiivinen rasisminvastustaminen on luonnollisesti antirasistisen toiminnan ytimessä. Antirasismi korostaa aktiivisen toiminnan tärkeyttä: pelkkä ei rasismille ei riitä, vaan antirasistisen opettajan on kyettävä analysoimaan valtaa ja etuoikeuksia sekä niiden luomia rakenteita ja pyrkiä etsimään keinoja, joilla nämä rakenteet voidaan purkaa. Aktiivinen rasisminvastustaminen on siis muutakin kuin arjen rasismiin puuttumista; se voidaan nähdä yhteiskunnallisesti merkittävänä yhdenvertaisuustyönä (Alemanji 2016; Delgado & Stefancic & Harris 2017; Keskinen & Näre & Tuori 2015).

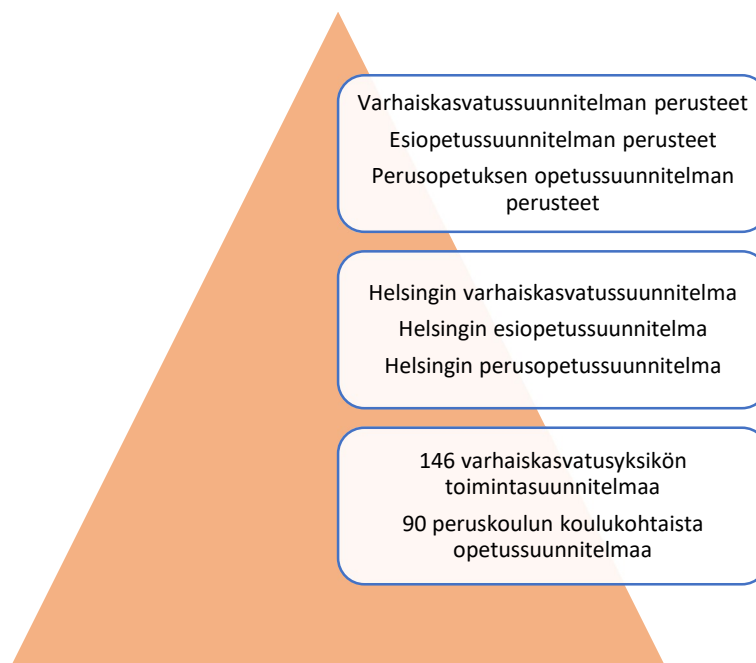
Osallisuus on hyvin merkityksellinen teema antirasistisessa pedagogiikassa. Sekä hooks (1994) että Freire (2005) nostavat pedagogisissa teorioissaan keskiöön sen, että etuoikeutetussa asemassa olevat äänet tekevät tilaa, jopa vaativat sitä heikommassa asemassa olevien äänille ja asettuvat yhdessä toimimaan sortavia rakenteita purkaakseen. Eerola-Pennanen (2017) ja Malinen (2019) tuovat esiin kulttuurisesti vastuuntuntoisen, kielitietoisien kasvatuksen, jossa jokaisen lapsen osallisuus varmistetaan kielellisistä lähtökohdista riippumatta. Jokaisen lapsen ja perheen henkilökohtaisen tarinan kuuleminen auttaa meitä luomaan todellista osallisuutta sen sijaan, että nojaisimme eri kulttuureista omaksumaamme yleistietoon.

Kulttuuriperintö on käsitteenä moninainen, eikä sille annettavat merkitykset ole antirasistisen pedagogiikan kannalta yhdentekeviä. Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen tavoitteisiin kuuluu suomalaisen kulttuuriperinnön siirtäminen seuraavalle sukupolvelle, joten on tärkeää tarkastella niitä merkityksiä, joita kasvattajat ja opettajat kulttuuriperinnölle antavat. Tutkimusten mukaan (Mikander & Hummelstedt-Djedou 2018; Eerola-Pennanen 2013) sekä varhaiskasvatuksessa että perusopetuksessa suomalaisen kulttuurin normien omaksuminen suojaa lapsia syrjäytymiseltä. Saman suuntaiseen johtopäätökseen tulee myös Lappalainen (2004), jonka mukaan niillä lapsilla, joilla vain toinen vanhempi on maahanmuuttajataustainen, on enemmän mahdollisuuksia oman kulttuurinsa määrittelemiseen, kuin niillä lapsilla, joiden molemmat vanhemmat ovat maahanmuuttajataustaisia. Antirasistisen pedagogiikan kannalta on kiinnostavaa, miten kulttuurisesti vastuuntuntoinen, yhdenvertainen kasvatus ja opetus rakentuu varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavien asiakirjojen puitteissa.

4.2 Aineisto

Opinnäytetyön aineisto koostuu olemassa olevista asiakirjoista, jotka ovat saatavilla verkossa. Aineisto koostuu varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen ohjaavista asiakirjoista, jotka puolestaan koostuvat kansallisista, kunnallisista ja yksikkökohtaisista varhaiskasvatus- ja opetussuunnitelmista (kuvio 5). Helsingissä toimii 289 kunnallista päiväkotia, jotka muodostavat 161 varhaiskasvatusyksikköä. Tässä aineistossa on huomioitu kaikki sellaiset varhaiskasvatusyksiköt, joilla oli julkisesti saatavilla vuoden 2020–21 toimintasuunnitelma kaupungin nettisivuilla. Näitä yksiköitä oli yhteensä 146, joista 51 oli osallistunut antirasismityöpajaan ennen syksyä 2020. Suurin osa varhaiskasvatusyksiköistä oli tehnyt yksikkökohtaisia tarkennuksia kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmaan. Esiopetus on Helsingissä järjestetty varhaiskasvatuksen

yhteydessä ja niillä on yhteiset toimintasuunnitelmat. Helsingin perusopetuksen toimintasuunnitelmista on analysoitu kaikki 90 verkossa saatavilla olevaa opetussuunnitelmaa, joista 27 koulun henkilöstöä oli osallistunut antirasismityöpajaan. Kaikkien Helsingin peruskoulujen opetussuunnitelmissa oli koulukohtaisia tarkennuksia.

Kuvio 5. Opinnäytetyön aineisto.

4.3 Opinnäytetyön eettisyys ja luotettavuus

Koska opinnäytetyön kohteena on ihmisten toiminta, on erityisen tärkeää varmistaa, että se toteutetaan eettisesti kestäväällä tavalla. Tarpeeksi laaja aineisto mahdollistaa teemoittelun kautta yhteisten tekijöiden löytämisen, jolloin opinnäytetyön tekijän henkilökohtainen tulkinta ei nouse liian suureen rooliin opinnäytetyön lopputuloksen kannalta. Opinnäytetyön tulokset ovat Maahanmuuttajien kasvatuksen ja koulutuksen kehittämissuunnitelman projektitiimin vapaasti käytettävissä ja jaettavissa.

Opinnäytetyö toteutetaan hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen. Aiemmin aiheesta tehdyt tutkimukset on huomioitu ja niihin viitattu asianmukaisesti. Opinnäytetyön aineisto on kenen tahansa vapaasti saatavilla eikä siihen tästä syystä Kasvatuksen ja koulutuksen toimialan mukaan tarvitse tutkimuslupaa. Yksikkökohtaisia aineistoja on käsitelty ja analysoitu siten, ettei yksittäisiä kouluja tai päiväkoteja voi tunnistaa.

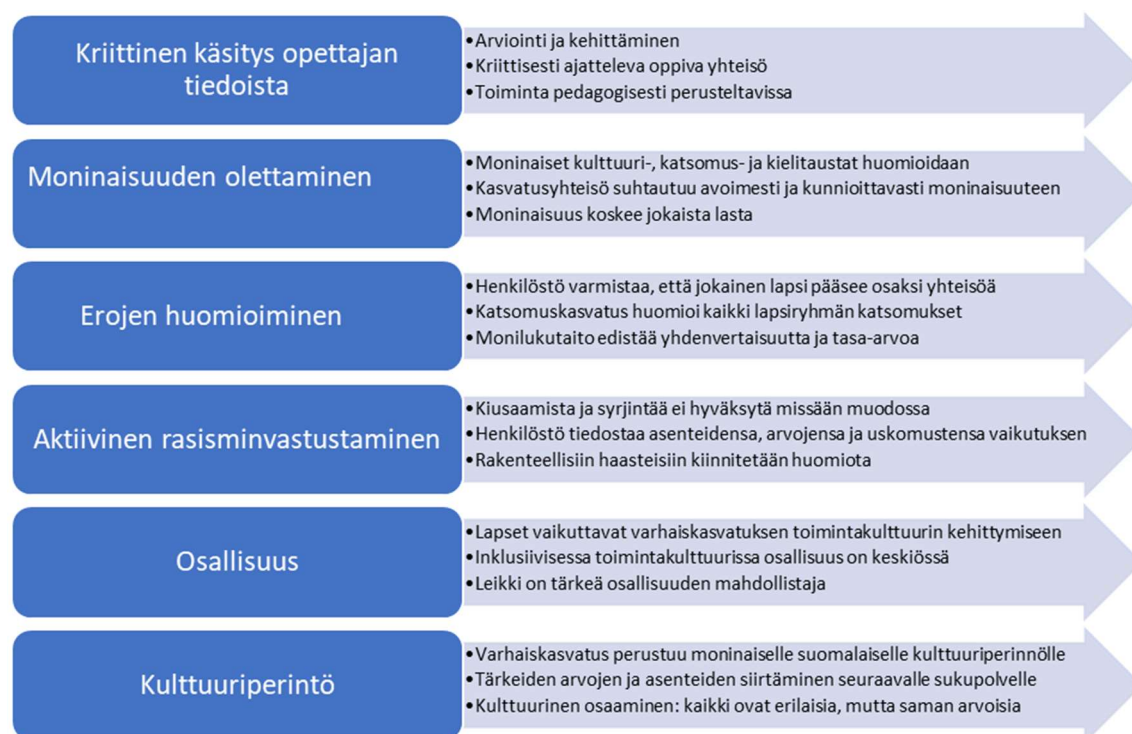
5 Tulokset

Dokumenttianalyysi toteutettiin käyttäen menetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Ensin asiakirjoihin perehdyttiin huolella, jonka jälkeen niiden sisältö teemoiteltiin teoriasta nousevien teemojen alle. Nämä teemat ovat kriittinen käsitys opettajan tiedoista, moninaisuuden olettaminen, erojen huomioiminen, aktiivinen rasismivastustaminen, osallisuus ja kulttuuriperintö. Lait, linjaukset ja sopimukset, jotka määrittävät varhaiskasvatusta ja perusopetusta on nostettu esiin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita ja Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita koskevissa luvuissa, koska ne nivoutuvat saumattomasti yhteen.

5.1 Antirasismi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa

5.1.1 Antirasismi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa

Vaikka varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteissa (2018) ei mainita antirasismia, ne sisältävät paljon antirasistisia elementtejä, joiden pohjalta antirasistisen pedagogiikan rakentaminen on mahdollista. Antirasismin teoreettisesta viitekehystä nousevat teemat näkyvät kaikki Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Kuvioon 6 on kerätty keskeiset teoriaan perustuvat kirjaukset.

Kuvio 6. Antirasististen kirjaukset Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014).

Kriittinen käsitys opettajan tiedoista näkyy Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa arvioinnin ja jatkuvan kehittämisen periaatteiden kautta. Kriittiseen ajatteluun kannustetaan toisiltaan oppivassa työyhteisössä. Kaiken toiminnan on oltava pedagogisesti perusteltavissa. Lapsia kannustetaan kysymään ja kyseenalaistamaan sekä muodostamaan omia mielipiteitään sekä arvioimaan kriittisesti toimintakulttuuria. He oppivat myös käyttämään osaamistaan toisten hyväksi. Pedagogisen dokumentoinnin avulla henkilöstö voi tarkastella toimintaa lapsilähtöisesti ja muokata oppimisympäristöjä siten, että jokaisen lapsen tarpeet ja kiinnostuksenkohteet tulevat näkyviksi.

Moninaisuuden olettaminen näkyy läpi koko asiakirjan. Erilaiset kulttuuri-, katsomus- ja kielitaustat huomioidaan kaikessa toiminnan suunnittelussa, kehittämisessä ja arvioinnissa. Jokainen lapsi on tervetullut varhaiskasvatukseen sellaisena kuin on ja hänen henkilöhistoriansa ja perhekulttuurinsa koetaan arvokkaana osana toiminnan suunnittelua. Lapset kasvavat osana moninaista maailmaa, jossa jokaisen perhekulttuuri nähdään arvokkaana. Kasvatustyö vahvistaa henkilöstön avoin ja kunnioittava suhtautuminen erilaisiin kulttuureihin, katsomuksiin ja kasvatuskäsityksiin. Lapset oppivat näkemään moninaisuuden rikkautena ja reflektoimaan omia arvojaan ja asenteitaan. Moninaisuus koskee jokaista lasta kulttuuri-, katsomus- ja kielitaustasta riippumatta.

Varhaiskasvatuksessa kunnioitetaan erilaisuutta ja erojen huomioiminen on osa pedagogista suunnittelua. Varhaiskasvatustaki takaa jokaiselle lapselle yhdenvertaisen mahdollisuuden osallistua varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatukseen tulee myös kunnioittaa yleistä kulttuuriperinnettä ja huomioida jokaisen lapsen kielellinen, kulttuurinen ja katsomuksellinen tausta. Jokaisella lapsella on oikeus päästä osaksi varhaiskasvatuksen yhteisöä ja henkilöstö varmistaa, että hän tulee ymmärretyksi niillä keinoilla, joita hänellä on. Toiminnan suunnittelussa tulee huomioida jokaisen lapsen kokemusmaailma ja kehittyvät valmiudet, joihin opittavat asiat linkittyvät. Monilukutaito on osa varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa. Sen avulla lapset oppivat luovimaan moninaisessa ympäristössään ja kiinnittymään siihen. Monilukutaito myös edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Varhaiskasvatukseen katsomuskasvatukseen tavoitteena on tutustua ryhmässä läsnä oleviin katsomuksiin. Uskonottomuutta tarkastellaan muiden katsomusten rinnalla. Lapset oppivat kunnioittamaan erilaisia tapoja katsoa maailmaa. Katsomuksiin voidaan tutustua esimerkiksi juhlien ja tapahtumien sekä päivittäin toistuvien asioiden kuten pukeutumisen tai ruokailun kautta.

Varhaiskasvatuksessa ei hyväksytä minkäänlaista syrjintää tai kiusaamista. Henkilöstön tehtävänä on puuttua hienotunteisesti ja johdonmukaisesti kaikkiin sellaisiin lasten

välisiin kohtaamisiin, joissa on nähtävissä eriarvoistavia piirteitä. Lasta kannustetaan oman identiteettinsä rakentamisessa. Kiusaamisen ehkäisy ja kiusaamiseen puuttuminen ovat osa varhaiskasvatuksen toimintakulttuurin kehittämistä. Henkilöstö tiedostaa omat asenteensa, arvonsa ja uskomuksensa sekä sen, miten ne vaikuttavat heidän omaan toimintaansa. Rakenteellisiin haasteisiin kiinnitetään huomiota ja niitä pyritään korjaamaan.

Varhaiskasvatuksessa opittavat tiedot ja taidot edistävät lasten osallisuutta yhteiskunnassa. Varhaiskasvatustilain mukaan yhtenä varhaiskasvatuksen tehtävänä on ohjata lapsia eettiseen toimintaan ja yhteiskunnan jäsenyyteen. Jokaisella lapsella on oikeus osallistua ja vaikuttaa omaan elämäänsä liittyviin päätöksiin. Säännöt, sopimukset ja luottamus saavat merkityksen, kun lapset osallistuvat henkilöstön kanssa varhaiskasvatuksen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Näin lapset ovat osallisina oman varhaiskasvatustyksikkönsä toimintakulttuurin rakentamisessa ja muovaamisessa. Inklusiivisessa toimintakulttuurissa osallisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat keskeisessä roolissa. Osallisuutta edistäviä toimintatapoja ja rakenteita tarkastellaan, jotta henkilöstö, lapset ja huoltajat saavat kaikki äänensä kuuluviin. Perheiden moninaisuus huomioidaan yhteistyössä ja tulkkia käytetään tarvittaessa molemminpuolisen yhteisymmärryksen varmistamiseksi. Yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa liittyvää keskustelua käydään työyhteisössä ja henkilöstö ymmärtää, että yhdenvertaisuus ei merkitse samanlaisuutta. Leikki on tärkeä osallisuuden mahdollistaja ja sen lisääjä. Leikkiessään lapset ovat aktiivisia toimijoita, jotka muokkaavat todellisuuttaan, kokeilevat erilaisia rooleja ja oppivat asettumaan toisen asemaan. Henkilöstö huolehtii, että jokainen lapsi pääsee liittymään leikkiryhmään ja ohjaa tarvittaessa leikkiä ulkopuolelta tai olemalla itse mukana leikkimässä. Kulttuuriseen osaamiseen ja vuorovaikutukseen sekä monilukutaitoon liittyvä osaaminen tarvitsee tuekseen kielitaitoa ja lasten kiinnostusta kieleen herätellään ja tuetaan varhaiskasvatuksessa. Laaja-alainen osaaminen avaa lapsille uudenlaisia mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa.

Varhaiskasvatustilain mukaan varhaiskasvatuksessa tulee toteuttaa leikkiin, liikkumiseen, taiteisiin ja kulttuuriperintöön perustuvaa toimintaa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan varhaiskasvatus perustuu moninaiselle suomalaiselle kulttuuriperinnölle, jonka muokkaamisessa lapset, henkilöstö ja huoltajat ovat osallisina. Suomalaisen yhteiskunnan demokraattiset arvot, kuten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus, ovat osa kulttuuriperintöä ja yhtenä kasvatuksen tavoitteena onkin siirtää seuraavalle sukupolvelle tärkeinä pidettyjä arvoja ja traditioita. Varhaiskasvatuksessa lapset tutustuvat kestävän elämän periaatteisiin, jotka huomioivat ekologisen, sosiaalisen ja kulttuurisen

ulottuvuuden. Ympäristön kulttuurisen, kielellisen ja katsomuksellisen monimuotoisuuden tunteminen auttaa katsomaan asioita useammasta näkökulmasta. henkilöstön on hyvä tuntee lastenkulttuuria ja lapsille suunnattua mediaa, jotta he ymmärtävät paremmin lasten leikkejä. Jokainen lapsi saa varhaiskasvatuksessa kokea taidetta ja kulttuuria. Monipuoliset kokemukset kulttuurista auttavat lapsia luomaan omaa kulttuuri-identiteettiään. Menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta tarkastellaan oman lähiympäristön näkökulmasta. Lapset oppivat näkemään perheiden, sukupuolen ja ihmisten moninaisuuden rikkautena ja ymmärtämään, että ihmiset ovat kaikki erilaisia, mutta samanarvoisia. Lasten mahdollisuutta ilmentää omaa kulttuuritaustaansa tuetaan yhteistyöllä huoltajien, henkilöstön ja eri kulttuuriyhteisöjen välisellä yhteistyöllä.

Esiopetus on osa varhaiskasvatusta, mutta sen valtakunnallisia linjauksia määrittää varhaiskasvatuslain sijasta perusopetuslaki. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on nähtävissä hyvin samanlaisia antirasistisia elementtejä kuin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Esiopetuksen tavoitteena on luoda saumaton, lapsen tarpeista lähtevä siirtymä varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen välille. Huoltajien osallisuus korostuu esiopetuksessa ja heillä on oikeus saada tietoa lapsen esiopetuspäivästä ja osallistua esiopetuksen kehittämiseen. Esiopetus tukee lasten demokratiataitoja ja lisää heidän mahdollisuuksiaan osallistua ja vaikuttaa. Esiopetuksen arvopohja on yhtenäinen varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen kanssa, mutta toiminta huomioi esiopetusikäisten lasten erityistarpeet. Lasten moninaiset taustat huomioidaan toimintaa suunniteltaessa ja heitä rohkaistaan pohdiskeluun ja keskusteluun. Aktiivista rasismivastustamista tukevia kirjauksia Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteista ei varsinaisesti löydy. Esiopetusta järjestävien varhaiskasvatusyksikköjen on laadittava tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma, joka voi olla erillinen suunnitelma tai osa yksikön toimintasuunnitelmaa.

5.1.2 Antirasismi Helsingin kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa ja esiopetussuunnitelmassa

Helsingin kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma sisältää suurimmaksi osaksi samoja kirjauksia kuin valtakunnallinen Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Kaupungin erityispiirteistä ja kaupunkistrategiasta nousee kuitenkin joitakin tarkennuksia, jotka ovat antirasisminkin kannalta kiinnostavia. Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma sisältää esimerkiksi arvioinnin tueksi laadittuja kysymyksiä, joiden avulla henkilöstö voi arvioida omaa toimintaansa. Nämä kysymykset pyrkivät selvittämään muiden muassa sitä, miten arvoperustan mukainen työ toteutuu, miten yhdenvertaisuus on onnistuttu säilyttämään ja miten toiminta- ja oppimisympäristöt kunnioittavat erilaisuutta ja tasa-arvoa.

Henkilöstön itsearviointi on jatkuvaa ja myös rakenteellisia seikkoja tarkastellaan, arvioidaan ja niitä pyritään muokkaamaan tarvittaessa. Asiakkailta saatuja tietoja käytetään toiminnan kehittämisessä.

Helsinki on kansainvälinen kaupunki, jossa lapset oppivat näkemään monimuotoisuuden rikkautena ja pääsevät osallistumaan ja vaikuttamaan omaan ympäristöönsä. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista seurataan. Oman kulttuuritaustan tunteminen ja avoin suhtautuminen moninaisuuteen luo pohjan kulttuurienväliselle vuoropuhelulle. Kulttuuritietoutta lisäävää ja yhteistoimintaa edistävää tietoa on saatavilla ja henkilöstön roolina on mallintaa myönteistä käyttäytymistä erilaisten ihmisten ja moninaisuuden kohtaamisessa.

Helsingissä lapset voivat vaikuttaa leikin kautta. Koko kaupunki on moninainen oppimisympäristö, jossa lapset saavat näkyä ja kuulua. Lapset ovat mukana rakentamassa avointa ja yhteisöllistä kaupunkia, jossa eri taustoista tulevia ihmisiä arvostetaan ja kunnioitetaan.

Helsingiläisessä varhaiskasvatuksessa lapset luovat uutta kulttuuriperintöä yhdessä henkilöstön kanssa. Lapsuuden perinteet ja juhlat auttavat lapsia kiinnittymään lähiympäristöönsä, jossa lastenkulttuuria tuodaan rohkeasti esiin. Kaupungin moninaisuutta tehdään tutuksi lapsille vaalimalla positiivista ilmapiiriä ja kulttuurien välisiä yhteneväisyyksiä. Helsingiläisyys ja suomalaisen kulttuuriperinnön merkitys moninaisessa kontekstissa ovat mukana henkilöstön keskusteluissa ja yhteneväisyyksiä ja eroja käsitellään myönteisessä valossa. Huoltajien asiantuntijuus omien kulttuuriensa tulkkeina on voimavara, jota käytetään mahdollisuuksien mukaan varhaiskasvatuksen toiminnan suunnittelussa.

Helsingin esiopetussuunnitelma noudattaa Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteita, mutta sitä on täydennetty paikallisesti sovittavilla asioilla, kuten Helsingin kaupunkistrategiasta nousevilla arvoilla ja tavoitteilla. Helsinki on monikulttuurinen kaupunki ja helsinkiläinen voi olla monenlainen. Rasismia ei suvaita ja jokainen helsinkiläinen on yhdenvertainen. Helsingin kaupunginosien keskinäiset erot huomioidaan esiopetuksen järjestämisessä siten, että jokaisella lapsella on yhtäläiset mahdollisuudet oppimiseen. Jokaiselle lapselle laaditaan henkilökohtainen esiopetussuunnitelma, joista nostetaan tavoitteita henkilöstön työhön. Monikielisille lapsille laaditaan monikielisyysuunnitelma esiopetussuunnitelman yhteyteen ja valmistavaa esiopetusta järjestetään maahan tulleille lapsille heidän tarpeidensa mukaan. Kiusaamisen ehkäisyyn panostetaan Helsin-

gin esiopetuksessa. Kiusaaminen nähdään koko yhteisöä koskettavana asiana ja siihen puututaan systemaattisesti. Kiusaamisen nähdään liittyvän vahvasti lasten osallisuuden tai sen puutteeseen. Katsomuskasvatus on Helsingin esiopetuksessa kaikille yhteistä ja siinä keskitytään tarkastelemaan lapsiryhmässä läsnä olevia katsomuksia ja uskontoja. Keskeisimmän Helsingin varhaiskasvatussuunnitelman antirasistisiin teemoihin liittyvät tarkennukset on koottu taulukkoon 2.

Antirasismi Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa	
Kriittinen käsitys opettajan tiedoista	Lapsia rohkaistaan kysymään ja kyseenalaistamaan. Jatkuva työyhteisön ja henkilöstön itsearviointi. Oppiminen asiakkailta ja muilta yhteistyökumppaneilta saaduista palautteista. Vuositain toimintasuunnitelmien arviointi.
Moninaisuuden olettaminen	Helsinki on kansainvälinen kaupunki ja lapset osa kielellisesti ja kulttuurisesti monimuotoista yhteisöä. Kulttuurinen osaaminen yhtenä varhaiskasvatuksen teemoista.
Erojen huomioiminen	Lapsen perheidentiteetin tukeminen siten, että jokainen lapsi voi tuntea oman perheensä arvokkaaksi. Helsinki tarjoaa monipuolisesti kulttuurista osaamista ja yhteistoimintaa tukevaa tietoa. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa laatiessa erojen huomiointi. Lasten kielet ja kulttuurit tehdään näkyviksi arjessa.
Aktiivinen rasismien vastustaminen	Rasismien ehkäiseminen, tunnistaminen ja siihen puuttuminen on järjestelmällistä. Osallisuutta edistävien toimintatapojen ja rakenteiden kehittäminen. Lasten keskinäisten kohtaamisten eriarvoistavat piirteet huomataan ja niihin puututaan hienotunteisesti ja johdonmukaisesti.
Osallisuus	Henkilöstö huolehtii, että jokaisella lapsella on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa. Huolehditaan, että jokaisella lapsella on mahdollisuus tulla ymmärretyksi ja ymmärtää ympäristön tapahtumia. Lapsilla on mahdollisuus leikin kautta vaikuttamiseen. Opittavien asioiden yhteys lapsen taustaan ja kulttuuriin luo osallisuuden tunteen.
Kulttuuriperintö ja kulttuurisesti vastuuntuntoinen kasvatus	Lasten kanssa luodaan uutta kulttuuriperintöä samalla vaalien historiaa ja lapsuuden perinteitä. Kulttuuri ja taide kuuluvat jokaiselle helsinkiläiselle lapselle. Juhlat, retket ja traditiot liittävät lapset osaksi lähiympäristöään. Kulttuuriperintöön tutustuminen vahvistaa lapsen kykyä omaksua, käyttää ja muokata kulttuuria. Erilaisiin kulttuureihin ja tapoihin tutustutaan leikkien, laulujen, satujen, juhlien ja ruokailuperinteiden kautta. Henkilöstöltä edellytetään tietoa ja ymmärrystä erilaisista kulttuureista ja katsomuksista sekä kykyä asettua toisen asemaan ja ymmärtää asioita monesta näkökulmasta. Kulttuuriperinnöstä ja sen merkityksestä käydään avointa keskustelua työyhteisössä. Huoltajien kanssa käydään keskustelua perheiden kulttuureista ja katsomuksista sekä siitä, miten ne voidaan huomioida varhaiskasvatuksessa. Katsomuskasvatus on sitouttamaton, eikä lapsia ohjata tietyn katsomuksen suuntaan. Huoltajien asiantuntemusta voidaan hyödyntää heidän omasta kulttuuriperinnöstään.

Taulukko 2. Antirasismi Helsingin varhaiskasvatussuunnitelmassa ja esiopetussuunnitelmassa.

5.1.3 Antirasismi Helsingin varhaiskasvatussyksikköjen toimintasuunnitelmissa

Helsingin kaupungin kunnallisten varhaiskasvatussyksiköiden toimintasuunnitelmissa antirasistisia teemoja on nostettu esiin hyvin vaihtelevasti. Joissain suunnitelmissa teemoja oli runsaasti ja niitä oli myös avattu ja selitetty, kun taas joissain suunnitelmissa näitä teemoja ei näkynyt lainkaan. Keskeiset varhaiskasvatussyksiköiden toimintasuunnitelmista nousseet antirasistiset kirjaukset on merkitty taulukkoon 3. Antirasismi käsitteenä mainittiin vain yksittäisissä toimintasuunnitelmissa, joissa oli kuvattu toimintayksikön sitoutuminen antirasismikoulutukseen.

Kriittinen käsitys opettajan tiedoista nousi esiin vain muutamassa toimintasuunnitelmassa. Toisaalta toiminnan arviointi ja kehittäminen on nostettu keskeiseksi osaksi toimintaa kaupungin taholta, johon liittyy jokaisen varhaiskasvatussyksikön oman toiminnan kriittinenkin tarkastelu. Lasten kriittiselle pohdinnalle annetaan tilaa ja kysymyksiin vastataan. Ne yksiköt, joissa järjestetään esiopetusta, ovat velvoitettuja laatimaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman, joita laadittaessa pedagogiikan ja näin ollen myös opettajan tietojen kriittinen tarkastelu toteutunee.

Moninaisuuden olettaminen näkyy vahvasti helsinkiläisten varhaiskasvatussyksiköiden toiminnan suunnittelussa. Moninaisuuden kuvataan olevan rikkaus ja voimavara. Toimintasuunnitelmissa moninaista ilmapiiriä luodaan, kunnioitetaan ja vaalitaan. Jokaisella lapsella on mahdollisuus tehdä valintoja omien kiinnostuksenkohteidensa mukaan ilman stereotyyppioita. Moninaisuus on läsnä sekä asiakasperheissä että henkilöstössä ja jokaisen kulttuuria, kieltä ja katsomusta kunnioitetaan. Kielitietoisuus on läsnä kaikessa varhaiskasvatuksen toiminnassa ja henkilöstö on tietoinen omasta asemastaan kielellisenä mallina. Lapsilla on mahdollisuus käyttää kaikkia osaamiaan kieliä ja kaikenlaista kielitaitoa arvostetaan. Suomen kielen kehitystä seurataan ja sitä tuetaan erilaisin menetelmin, koska kielitaidon avulla lapset pääsevät helpommin osaksi vertaisryhmäänsä. Kulttuurista osaamista vahvistetaan tutustumalla erilaisiin kulttuureihin ja mahdollisuuksien mukaan hyödynnetään myös perheiden sekä ulkopuolisten toimijoiden kulttuurista osaamista toiminnan kehittämisessä. Tärkeää on, että jokainen lapsi voi kokea oman perheensä ja kulttuuri-identiteettinsä arvokkaaksi.

Antirasistiset teemat Helsingin varhaiskasvatusyksiköiden toimintasuunnitelmissa		
Teema	Keskeiset tarkennukset	Huomioitavaa
Kriittinen käsitys opettajan tiedoista	Lapsia kannustetaan kysymään ja kyseenalaistamaan. Henkilöstö arvioi kriittisesti omaa työtään.	Vain muutamia kirjauksia, lähes kaikki antirasismityöpajaan osallistuneita yksiköitä.
Moninaisuuden olettaminen	Asiakaskunnan ja henkilöstön moninaisuus on voimavara. Erilaiset kulttuurit, katsomuksen ja kielet ovat läsnä päiväkodin arjessa. Henkilöön liittyvät tekijät eivät määritä millaisia valinnanmahdollisuuksia hänellä on.	Runsaasti kirjauksia, jotka jakautuivat melko tasaisesti.
Erojen huomioiminen	Jokainen lapsi tulee kuulluksi ja nähdäksi omana itsenään, niillä keinoin, joita hänellä on. Perheiden ja lasten erilaiset taustat ja tarpeet huomioidaan toiminnan suunnittelussa. Yhdenvertaisuus ei tarkoita samanlaisuutta. Materiaalihankinnoissa huomioidaan, että jokaisella lapsella on samaistumiskohteita.	Todella runsaasti kirjauksia, jotka jakautuivat tasaisesti.
Aktiivinen rasisminvastustaminen	Kaikenlaisen syrjintään puututaan systemaattisesti. Antirasismien käsitettä käsitellään	Vain vähän kirjauksia, joista korostui antirasismityöpajaan osallistuneet yksiköt.
Osallisuus	Lapsen osallisuus mahdollistetaan kuvatuella tarvittaessa. Kielitietoinen kasvatus osallisuuden mahdollistajana. Jokaisella lapsella mahdollisuus tulla kohdatuksi omassa vertaisryhmässään.	Lapsen osallisuus on läsnä suurimmassa osassa toimintasuunnitelmia.
Kulttuuriperintö	Suomalaisen kulttuuriperinnön siirtäminen seuraavalle sukupolvelle tärkeää. Lastenkulttuuriin tutustuminen keskeistä. Lapsiryhmässä läsnä oleviin kulttuureihin ja katsomuksiin tutustuminen. Kieli- ja kulttuuritietoisuus pedagogisena asenteena.	Melko paljon kirjauksia, joista suurin osa antirasismityöpajoihin osallistuneita yksiköitä.
Muuta huomioitavaa: yhteensä 146 varhaiskasvatusyksikköä, joista 51 on osallistunut antirasismityöpajaan.		

Taulukko 3. Antirasismi Helsingin varhaiskasvatusyksiköiden toimintasuunnitelmissa.

Erojen huomioiminen nousi analyysissä ehkä vahvimaksi antirasistiseksi teemaksi helsinkiläisissä varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmissa. Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat kantavia teemoja toiminnan suunnittelemisessa. Yhdenvertainen kohtelu tarkoittaa sitä, että jokainen kohdataan ainutlaatuisena yksilönä, jolla on oikeus niihin tukitoimiin, jotka mahdollistavat hänelle yhteisön tasa-arvoisena jäsenenä toimimisen. Yhdenvertaisuus ei siis ole samanlaisuutta, vaan sellaisten olosuhteiden luomista, jossa toteutuu todellinen mahdollisuuksien tasa-arvo. Tämä tarkoittaa, että tukitoimet koh-

dennetaan niille lapsille, jotka niitä tarvitsevat päästäkseen osallisiksi tästä mahdollisuuksien tasa-arvosta. Lasten kanssa käytetään kuvatukea tarvittaessa kaikissa päivän toiminnoissa. Helsingissä on myös monikielisiä ohjaajia, jotka jalkautuvat päiväkoteihin ja kouluihin tukemaan ja ohjaamaan maahanmuuttajataustaisia lapsia ja heidän perheitään. Monikieliset ohjaajat ja kulttuuritulkkit voivat myös olla rakentamassa yhteistyötä perheiden ja henkilöstön kanssa.

Erilaiset kulttuurit, kielet ja katsomukset huomioidaan toiminnan suunnittelussa. Perheitä kannustetaan kertomaan omista kulttuureistaan ja katsomuksistaan sekä siitä, miten he toivoisivat, että ne huomioitaisiin päiväkodin arjessa ja juhlassa. Materiaalihan- kintoja tehtäessä ja toimintaa suunniteltaessa huomioidaan, että jokaiselle lapselle löytyy samaistumisen kohteita. Kirjallisuuden moninaisuuteen kiinnitetään huomiota. Ryhmässä läsnä olevat kielet ja kulttuurit tehdään näkyviksi esimerkiksi kielimaistiaisten kautta. Tällaisia kielimaistiaisia voivat olla esimerkiksi erilaiset tervehdykset ja kohteliaisuussanat sekä laulut ja lorut.

Rasismi terminä ilmeni vain muutamissa toimintasuunnitelmissa. Useammassa suunnitelmassa puhuttiin yleisesti syrjinnästä ja kiusaamisesta. Minkäänlaista kiusaamista ja syrjintää ei hyväksytty ja lasten välisiin eriarvoistaviin kohtaamisiin puututaan. Antirasis- mikoulutukseen sitoutuminen mainittiin yhdessä suunnitelmassa.

Osallisuuden merkitystä tuotiin vahvasti esiin suurimmassa osassa toimintasuunnitel- mia. Jokaisen lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja ymmärretyksi niillä keinoilla, jotka hänellä on, pidettiin tärkeänä. Lapsen oikeutta tulla nähdyksi omassa vertaisryhmässään kerrottiin tuettavan kuvittamalla arkea. Inklusio nähtiin tärkeänä osallisuuden mahdol- listajana; sen nähtiin purkavan esteitä ja vähentävän syrjäytymisen riskiä. Joissakin varhaiskasvatusyksiköissä oli käytössä erilaisia menetelmiä, joiden avulla lasten osalli- suutta lisättiin esimerkiksi perhehistorian systemaattisella tarkastelulla tai kulttuuripolun luomisella jokaiselle lapselle. Kielitietoinen kasvattaja pyrkii tarjoamaan lapsille mahdol- lisuuksia käyttää omaa äidinkieltään leikeissä ja muussa toiminnassa. Vanhempien osallisuutta pyrittiin vahvistamaan esimerkiksi tulkkipalveluita käyttämällä ja pyytämällä heitä päiväkodille lukemaan satuja omalla äidinkielellään. Erilaisten mielipiteiden ja tun- teiden sallimisen nähtiin vahvistavan osallisuuden kokemusta.

Kulttuuriperintöön liittyviä kirjauksia oli varhaiskasvatusyksiköiden toimintasuunnitel- missa runsaasti ja niissä oli myös melko paljon yksikkökohtaisia eroja. Suomalainen kulttuuriperintö ja sen vaaliminen nousi keskeisenä tavoitteena suuressa osassa toi- mintasuunnitelmia. Perinteiset vuodenkierron mukaiset juhlat, kuten joulu, pääsiäinen

ja vappu, mainittiin useasti. Lastenkulttuuriin tutustumisen tärkeys nousi esiin joissakin suunnitelmissa. Perheiden erilaisiin kulttuureihin sekä niihin liittyviin tapoihin ja juhliin pyrittiin tutustumaan monin eri tavoin. Jotkut yksiköt olivat kirjanneet toimintatavaksi osallistaa perheitä esimerkiksi pyytämällä heitä tuomaan materiaalia liittyen heidän perheellensä tärkeisiin perinteisiin, jotkut lähestyivät erilaisia kulttuureja projektityöskentelyn kautta. Juhlakalenteri on käytössä monessa varhaiskasvatusyksikössä. Katsomuskasvatuksesta oli vain vähän mainintoja eikä niitä ollut juurikaan avattu.

Kieli- ja kulttuuritietoisuus mainittiin monessa toimintasuunnitelmassa. Vanhempia kannustetaan puhumaan lapselle omaa äidinkieltään ja päiväkodissakin lasten oman äidinkielen kehittymistä suomen kielen rinnalla tuetaan esimerkiksi opettelemalla yhdessä eri kielisiä sanontoja, lauluja ja leikkejä. Päiväkodeilla on käytössä myös kielenkehityksen tukeen tarkoitettua materiaalia, kuten Roihuset.

Hyvin monessa helsinkiläisissä varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmissa monikulttuurisuusajattelu on edelleen keskeisin lähestymistapa moninaisuutta kohtaan. Antirasistiset teemat, jotka varhaiskasvatusyksiköiden toimintasuunnitelmissa nousivat, voitaisiin ajatella liittyvän myös monikulttuurisuuteen. Moninaisuuden olettaminen ja erojen huomioiminen näkyivät kyllä suunnitelmissa, mutta suurin osa näihinkin kirjauksiin liittyi siihen, että kaikkia kulttuureja kunnioitetaan ja ne saavat näkyä varhaiskasvatuksessa ja vain muutamassa suunnitelmassa sivuttiin eriarvoistavia kohtaamisia ja rakenteita. Näin ollen voisi ajatella, että suurimmassa osassa helsinkiläisiä varhaiskasvatusyksiköjä toteutuu enemmän monikulttuurinen kuin antirasistinen pedagogiikka. Kuitenkin joukossa oli myös niitä suunnitelmia, joissa antirasistiset teemat korostuivat selvästi.

Verrattaessa keskenään niitä varhaiskasvatusyksiköjä, joiden henkilöstöä oli osallistunut Maken ja Rauhankasvatusinstituutin järjestämiin työpajoihin, ja niitä, jotka tuota koulutusta eivät olleet vielä saaneet, voidaan todeta, että antirasistiset teemat korostuivat koulutukseen osallistuneiden varhaiskasvatusyksiköiden toimintasuunnitelmissa erityisesti aktiivisen rasismien vastustamisessa ja kriittisessä käsityksessä opettajan tiedoista. Antirasismityöpajoihin osallistuneet yksiköt olivat lisäksi nostaneet esiin enemmän menetelmiä ja käytäntöjä, joilla osallisuus ja kulttuurisesti vastuuntuntoinen kasvatustoteutuvat. Koska analysoinnin kohteena olivat toimintakauden 2020–2021 toimintasuunnitelmat, on otettava huomioon myös koronapandemian mahdolliset vaikutukset päiväkotien resursseihin.

5.2 Antirasismi perusopetuksessa

5.2.1 Antirasismi Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa ei mainita antirasismia käsitteenä, mutta kuten Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, myös Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on monia antirasismia kannattelevia linjauksia. Koulu on oppiva yhteisö, joka kannustaa kaikkia jäseniään oppimiseen. Kouluissa tehdään jatkuvaa työn arviointia ja käydään dialogia kaikkien oppijoiden kesken. Henkilöstö on tietoinen, että heidän toimintatapansa heijastavat arvoja, asenteita ja tapoja, joita oppilaat omaksuvat.

Perusopetuksen tehtävänä on rakentaa yleissivistystä ja avartaa oppilaiden maailmankuvaa. Kulttuurinen osaaminen ja arvostava kohtaaminen sekä omien näkemysten rakentava ilmaiseminen edesauttavat moninaisessa maailmassa toimimista. Oppilaita tuetaan oman kulttuuri-identiteettinsä rakentamisessa ja ympäristönsä kulttuuristen merkitysten tunnistamisessa. Oppilaat oppivat arvostamaan omia moninaisia juuriaan ja elinympäristönsä kulttuuriperintöä sekä pohtimaan sukupolvien ketjua ja omaa paikkaansa siinä. Median vaikutus ja kulttuurin alati muuttuva luonne sekä ihmisoikeuksien loukkaamattomuus ovat keskeisessä asemassa. Kulttuuriseen osaamiseen kuuluu myös hyvät tavat ja ymmärrys siitä, että olemme samanarvoisia eroistamme huolimatta. Monilukutaidon kehittyessä oppilaat osaavat lukea kulttuurisia viestejä ja muokata omaa kulttuuriperintöään. Paikallinen ja globaali ovat molemmat nähtävissä koulun toimintakulttuurissa, johon jokainen oppilas tuo mukanaan oman henkilöhistoriansa.

Perustuslain ja yhdenvertaisuuslain mukaan ketään ei saa asettaa eri asemaan henkilöön liittyvien seikkojen perusteella, joihin sisältyy muiden muassa etninen alkuperä, kansalaisuus, uskonto ja kieli. Jokainen lapsi on arvokas omana itsenään ja hänellä on mahdollisuus kasvaa täyteen potentiaaliinsa. Perusopetuksen yksi keskeisimmistä tavoitteista on kasvattaa ja kouluttaa sivistyneitä kansalaisia, jotka osaavat kohdata erilaisuutta ja tehdä ratkaisuja eettistä harkintaa käyttäen. Kasvuun kuuluu myös erilaiset jännitteet ja haasteet, mutta myötätuntoinen suhtautuminen toisiin ihmisiin ja halu toimia oikein auttavat ristiriitatilanteiden ratkaisemisessa. Eriarvoistumisen ehkäiseminen on perusopetuksen tärkeä tehtävä. Tasa-arvoinen, yhdenvertainen ja oikeudenmukainen perusopetus mahdollistaa jokaiselle oppilaalle vapauden tehdä valintoja ilman stereotyyppioita. Perusopetuksessa jokaisen oppilaan kohdalla noudatetaan samoja tavoitteita ja periaatteita, mutta jokaisen oppilaan kieli- ja kulttuuritausta huomioidaan ja maahanmuuttajataustaiselle oppilaalle voidaan tarvittaessa laatia oppimissuunnitelma,

joka voi olla osa hänen kotouttamissuunnitelmaansa. Opetuksessa voidaan hyödyntää oppilaiden ja perheiden tietämystä omasta kulttuuristaan sekä kulttuurialueensa ympäristöstä, historiasta ja elämäntavoista. Perustuslaki takaa jokaiselle oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Tasavertaisten oppimistulosten saavuttamiseksi maahanmuuttajaoppilaille voidaan antaa tukea kielen lisäksi muilla oppimisen alueilla tarpeen mukaan.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa rasismi mainitaan kiusaamisen, syrjinnän ja epäasiallisen käytöksen ohessa toimintatapoina, joihin puututaan. Oppilaita ohjataan kaikessa toiminnassa toisten ihmisten ja kansojen kunnioittamiseen. Ihmisoikeuksien tuntemista ja niiden mukaista toimintaa edistetään ja oppilaat harjoittelevat toisen asemaan asettumista sekä näkökulmanottokykyä.

Vuosiluokkakohtaisissa suunnitelmissa nousee esiin samat teemat kuin yhteisessä osuudessa. Laaja-alaisen osaamisen tavoitteet kulkevat läpi koko perusopetusvuosien oppiaineiden sisältöjen muuttuessa oppilaiden rakentaessa uutta tietoa jo opitun päälle. Moninaisuus ja erilaiset tavat elää tulevat esille eri aineissa, niin äidinkielessä ja kirjallisuudessa, taideaineissa, maantiedossa kuin yhteiskuntaopissa.

Perusopetuslaki määrittää opetuksen kieleksi suomen tai ruotsin, mutta opetuskieli voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Myös muulla kielellä voidaan järjestää perusopetusta, mikäli kaikille yhteisen perusopetuksen tavoitteet täyttyvät. Kotoperäisinä vähemmistöinä saamelaisten, romanien ja viittomakielisten lasten perusopetusta koskevat erityispiirteet on kirjattu Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Muut monikieliset oppilaat mainitaan yhtenä ryhmänä. Saamenkielisten oppilaiden opetuksen keskiössä on kasvaa saamelaiseen identiteettiin tutustumalla saamelaiseen kulttuuriperintöön ja yhteisöön. Romanioppilaiden kohdalla opetuksen erityisenä tavoitteena on oman kulttuuritietoisuuden ja historian tuntemisen lisääminen sekä yhteistyö kotien kanssa kulttuuriperinnön säilyttämisessä. Kuten viittomakielisten, myös muihin kielivähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kulttuuri-identiteetin vahvistaminen on tärkeässä roolissa perusopetusta. Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden on mahdollista opiskella suomen tai ruotsin kieltä joko osittain tai kokonaan erillisen suomi toisena kielenä-opetussuunnitelman mukaan. Suomi toisena kielenä-opetus tukee kototumista suomalaiseseen yhteiskuntaan ja sen tavoitteena on mahdollistaa oppilaan kasvu yhteisönsä täysivaltaiseksi jäseneksi sekä auttaa rakentamaan kulttuuri-identiteettiään moninaisessa yhteiskunnassa.

Moninaisuuden olettaminen ja erojen huomioiminen näkyvät myös uskonnon opetuksessa. Jokaisen uskontokunnan mukaiseen opetussuunnitelmaan kuuluu myös muiden suurien uskontojen ja uskonnottomuuden perusteiden läpi käyminen. Elämäkatsomustiedossa perehdytään erilaisiin tapoihin elää ja ajatella. Elämäkatsomustiedon oppimäärissä ei puhuta uskonnoista, vaan katsomuksista.

5.2.2 Antirasismi Helsingin perusopetuksen opetussuunnitelmassa

Helsingin kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma on samalla kaikkien helsinkiläisten koulujen opetussuunnitelmien yhteinen osuus, jota jokainen koulu on osaltaan tarkentanut. Se puolestaan täydentää kansallisesti sitouttavaa Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita paikallisesti merkittävillä kirjauksilla. Helsinkiläiset koulut arvioivat toimintaansa vuosittain toimintasuunnitelmassa ja -kertomuksessa. Lisäksi jokainen koulu suorittaa itsearvioinnin kerran valtuustokaudessa eli noin neljän vuoden välein. Helsingissä oppilaita kannustetaan kriittiseen pohdiskeluun ja rakentavaan argumentointiin. Asioita katsotaan myös toisten näkökulmista ja rakennetaan luottamusta ja kunnioitusta muita ihmisryhmiä kohtaan. Koulu nähdään jaetusti johdettuna oppivana yhteisönä, jossa kriittisetkin mielipiteet voi rakentavasti ja turvallisesti esittää.

Helsingin peruskoulut ovat inklusiivisia oppimisympäristöjä, joissa tasa-arvo, oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuus ovat koko ajan läsnä. Monimuotoisessa kaupungissa toimiminen edellyttää kulttuurista osaamista, jonka avulla jokainen oppilas rakentaa omaa kulttuuri-identiteettiään ja kulttuurista pääomaansa. Oppilaiden perusoikeus omaan kieleen ja kulttuuriin toteutuu Helsingissä arvostavan kohtaamisen kautta, jossa kaikki oppilasryhmässä läsnä olevat kielet ja kulttuurit ovat keskenään vuoropuhelussa. Jokainen yhteisön jäsen nähdään monikielisenä ja erilaisista kielistä ja niihin liittyvistä asenteista keskustellaan avoimesti.

Helsingin perusopetuksessa katsomusaineet toteutetaan kansallisen minimituntimäärän mukaan, koska kaikille eri uskontokuntien opetukseen osallistuville halutaan taata yhtäläinen määrä opetusta. Osa katsomusaineiden opetuksesta, joihin myös elämäkatsomustieto kuuluu, voidaan toteuttaa yhteisenä opetuksena kunkin katsomusaineen sisältö ja tavoitteet huomioiden.

Helsingin perusopetuksen arvoperusta sisältää neljä erillistä arvoa, jotka ovat lapsen edun ensisijaisuus – kasvu ja oppiminen, kestävä tulevaisuus, rikastuva monimuotoisuus ja rakentava yhteisöllisyys. Laaja-alainen osaaminen tukee oppilaiden demokraatiataitojen kehittymistä sekä ihmisenä kasvamista. Jokainen oppilas oppii tunnistamaan

oman erityislaatuutensa ja työskentelemään rakentavasti muiden kanssa. Perusopetus pyrkii edistämään yhdenvertaisuutta kaupungissa niin alueellisesti, kulttuurisesti kuin sosiaalisesti. Kaikki koulu yhteisön jäsenet ovat saman arvoisia, vaikka ovatkin keskenään erilaisia.

5.2.3 Antirasismi Helsingin peruskoulujen opetussuunnitelmissa

Helsingin perusopetuksen koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa oli nostettu esiin antirasistisia teemoja vaihtelevasti. Jotkut koulut olivat kirjanneet laajasti erilaisia arvoja ja toimintatapoja, jotka tarkensivat Helsingin kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelmaa. Joidenkin koulujen tarkentavat kirjaukset taas olivat hyvin suppeita ja jotkut koulut eivät olleet tehneet juuri lainkaan tarkentavia kirjauksia. Keskeiset kirjaukset on tiivistetty taulukkoon 4.

Kriittinen käsitys opettajan tiedoista näkyy helsinkiläisten peruskoulujen opetussuunnitelmissa lähinnä siinä, että koulua pidetään oppivana yhteisönä, jossa henkilöstö on myös sitoutunut oppimaan ja kouluttautumaan jatkuvasti. Oppilaita kannustetaan kriittiseen ajatteluun ja maailmaan vaikuttamiseen.

Moninaisuuden olettaminen nousee helsinkiläisten peruskoulujen opetussuunnitelmissa samansuuntaisesti, kuin varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmissa. Moninaisuus on läsnä kaikissa kouluissa ja se huomioidaan toiminnan suunnittelussa ja opetuksen järjestämisessä. Oppilaiden kulttuuritaustat ja kielet näkyvät koulujen arjessa ja oppilaita tuetaan moninaisessa ympäristössä toimimisessa. Jokaisella on oikeus olla oma itsensä ja hän on arvokas sellaisenaan. Erilaisiin kulttuureihin, kieliin ja katsomuksiin perehdytään ilmiöpohjaisen oppimisen kautta ja karttavat taidot ovat osa jokaisen oppilaan laaja-alaista osaamista. Myös opettajien erilaiset taustat rikastavat opetuksen laatua. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat arvostavan vuorovaikutuksen perusta.

Antirasistiset teemat Helsingin peruskoulujen opetussuunnitelmissa		
Teema	Keskeiset kirjaukset	Huomioitavaa
Kriittinen käsitys opettajan tiedoista	Oppilaita ohjataan kriittiseen ajatteluun.	Opettajien tietojen kriittinen tarkastelu ei juurikaan näy opetussuunnitelmissa.
Moninaisuuden olettaminen	Helsinkiläinen koulu on monimuotoinen, jossa eri kielet ja kulttuurit ovat rikkaus. Kulttuuri-identiteetit nähdään monikerroksisina, vuorovaikutuksessa muovautuvina. Eri kulttuurit, katsomukset ja kielet näkyvät arjessa.	Todella runsaasti kirjauksia, jotka jakautuivat melko tasaisesti. Sisällöissä oli vaihtelua jonkun verran.
Erojen huomioiminen	Erilaiset kulttuuri-, katsomus- ja kielitaustat huomioidaan toiminnan suunnittelussa. Ilmiöoppimisen kautta voidaan tutkia myös kulttuurieroja. Monikielisille oppilaille oman äidinkielen opetusta. Oppilaiden on mahdollista osoittaa osaamistaan eri tavoin. Yhdenvertaisuus ei tarkoita samanlaisuutta.	Todella runsaasti kirjauksia, jotka jakautuivat melko tasaisesti. Sisällöiltään pääosin yhteneväisiä.
Aktiivinen rasisminvastustaminen	Rasismia ja syrjintää vastustetaan ja niihin puututaan. Suomenkielentaidon kehittymisen voi ehkäistä syrjäytymistä.	Yhdessä opetussuunnitelmassa nostettiin esiin konfliktien taustalla mahdollisesti olevat yhteiskunnalliset normit.
Osallisuus	Oppivassa yhteisössä jokainen saa äänensä kuuluviin. Katsomuskasvatusta voidaan toteuttaa yhteisesti kaikille siltä osin, kuin opetussisällöt sen sallivat. Oppilaat ovat mukana itseään ja yhteisöään koskevassa päätöksenteossa.	Osallisuus on vahvasti läsnä kaikissa helsinkiläisissä opetussuunnitelmissa.
Kulttuuriperintö	Suomalaisen kulttuuriperinnön siirtäminen seuraavalle sukupolvelle. Kaikkia kulttuureita arvostetaan ja ne ovat keskenään vuoropuhelussa. Oppilaiden kulttuuri-identiteetin rakentumista tuetaan.	Paljon kirjauksia, joissa oli myös hajontaa. Arjessa eri kulttuureja ja katsomuksia tehtiin laajasti näkyväksi, mutta juhlien osalta osa kouluista keskittyi lähinnä suomalaisiin juhlapyhiin, osa huomioi muidenkin kulttuurien juhlat.
Muuta huomioitavaa: yhteensä 90 koulua, joista 27 osallistunut antirasismityöpajaan.		

Taulukko 4. Antirasismi Helsingin peruskoulujen opetussuunnitelmissa.

Erojen huomioiminen näkyy vahvasti helsinkiläisten koulujen opetussuunnitelmissa. Oppilaiden oppimisvalmiuksia pyritään tukemaan erilaisin menetelmin huomioiden heidän yksilölliset lähtökohtansa. Myös arvioinnissa otetaan huomioon oppilaiden yksilölliset oppimisvalmiudet ja kielitaito; mahdollisuuksien mukaan he voivat osoittaa osaamistaan esimerkiksi suullisesti tai omalla äidinkielellään. Oma äidinkieltä voidaan joissain tilanteissa käyttää rinnakkain suomen kanssa esimerkiksi tiedonhaussa. Niillä oppilailla, joiden äidinkieli ei ole suomi, on oikeus oman äidinkielen opetukseen, joka järjestetään mahdollisuuksien mukaan heidän omassa koulussaan. Suomi toisena kielenä (S2) -opetus on käytössä helsinkiläisissä kouluissa. Äidinkielen ja kirjallisuuden sijaan maahanmuuttajataustaiset oppilaat voivat opiskella suomi toisena kielenä ja kirjallisuus- oppimäärän mukaisesti. S2-opettaja tekee myös yhteistyötä muiden opettajien kanssa. Suomen kielen vahvistaminen nähdään tärkeänä myös syrjäytymisen ehkäisemisessä. Helsinkiläisissä kouluissa jokainen oppilas ja henkilöstön jäsen on monikielinen. Erilaisuuden hyväksyminen ja ymmärtäminen sekä suvaitsevaisuus mainitaan hyvin monessa opetussuunnitelmassa. Yksittäisiin opetussuunnitelmiin oli kirjattu, että oppilaiden kanssa pohditaan, miten kulttuuritausta vaikuttaa ihmisen elämään.

Aktiiviseen rasismiin vastustamiseen liittyviä kirjauksia oli helsinkiläisissä opetussuunnitelmissa melko vähän, mutta opetussuunnitelmissa nousee kuitenkin vahvasti esiin turvallisuus, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Minkäänlaista kiusaamista, rasismia tai syrjintää ei hyväksytä ja kaikkiin syrjintä- ja väkivaltatilanteisiin puututaan. Avarakatseisuuden ja kulttuurien välisen vuoropuhelun kautta luodaan maailmaa, jossa jokainen saa olla oma itsensä.

Helsinkiläisissä kouluissa osallisuus on keskeinen teema. Osallisuuteen liittyvät kirjat olivat pääosin samansuuntaisia, mutta jotkut koulut olivat avanneet keinojaan osallisuuden lisäämiseen enemmän. Lähtökohtaisesti jokaisella oppilaalla on mahdollisuus osallistua koulutyön suunnitteluun ja kehittämiseen. Osallisuus luo yhteisöllisyyttä, joka on pohja sosiaaliselle kasvulle. Laaja-alainen osaaminen ja monilukutaito tukevat jokaisen oppilaan henkilökohtaista oppimispolkua ja auttaa huomaamaan jokaisen omat vahvuudet. Oppivassa yhteisössä on turvallista harjoitella ottamaan omaa tilaa, argumentoimaan ja esittämään mielipiteensä rakentavasti. Jokaisen ääni tulee kuulluksi. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat auttavat hahmottelemaan tietä erilaisten oppijoiden osallisuudelle. Huoltajien yhdenvertaisesta mahdollisuudesta osallistua koulutyöhön huolehditaan käyttämällä tarvittaessa tulkkipalveluita tai henkilöstön kielitaitoa.

Yleisimmät kulttuuriperintöä koskevat tarkennukset opetussuunnitelmissa liittyivät suomalaiseseen kulttuuriperintöön liittyvien vuodenvuorokierrojen mukaisten juhlien viettoon. Muiden kulttuureiden perinteitä ja tapoja arvostetaan ja niitä pyritään tuomaan mahdollisuuksien mukaan esiin koulussa. Omiin kulttuuriin ja katsomuksellisiin juuriin tutustutaan eri oppiaineiden, kuten uskonnon, kielten, historian ja maantiedon, tunneilla. Kulttuureiden yhtäläisyyksien lisäksi tutustutaan eri kulttuureiden erityispiirteisiin. Katsomusaineita opiskellaan yhdessä ja eriytetysti opetussuunnitelma huomioiden ja erilaisia juhla-
pyhiä tarkastellaan monesta näkökulmasta. Kaikkia oppilaita kannustetaan osallistumaan myös koulun ulkopuolella järjestettäviin kulttuuritapahtumiin. Moninaisista taustoista tulevat erilaiset oppijat luovat yhteisöllisyyttä, joka auttaa jokaista oppilasta kiinnostumaan oman asuinalueensa kulttuuriseen ympäristöön. Sumalaiseen kulttuuriperintöön tutustuminen auttaa kasvamaan suomalaisen yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi. Oman kulttuurin tunteminen on perusta kulttuuriselle tietoudelle. Jokainen oppilas voi olla mukana muokkaamassa kulttuuria. Suomen alkuperäiset ja vanhat vähemmistöt sekä niiden kulttuurien huomioiminen mainittiin vain yksittäisissä opetussuunnitelmissa.

Kuten varhaiskasvatuksessa, myös helsinkiläisissä perusopetuksen opetussuunnitelmissa oli löydettävissä monia antirasistisia kirjauksia ja menetelmiä, mutta hyvin suuri osa nojaa edelleen monikulttuurisuusajatteluun. Moninaisuuden olettaminen ja erojen huomioiminen nousevat vahvasti esiin opetussuunnitelmissa, mutta aktiivinen rasismivastustaminen ja kriittinen suhtautuminen opettajan tietoihin saavat vain vähän jalansijaa. Toisaalta moni koulu on laatinut tai laatimassa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat, jotka kenties ottavat enemmän kantaa myös rasismiin. Kouluilla on myös erilaisia materiaaleja kiusaamisen ehkäisyyn, joita ei ole laajemmin avattu opetussuunnitelmissa. Helsinkiläisten perusopetuksen opetussuunnitelmien mukaan helsinkiläinen koulu on monikulttuurinen, suvaitsevainen, oppiva yhteisö. Antirasistiseen kouluun on ehkä vielä matkaa, mutta edellytykset ja tahtotila jatkuvaan kehittymiseen ovat olemassa. Koulujen osalta näkyi, että antirasismityöpajaan osallistuneet koulut olivat jonkun verran enemmän ottaneet kantaa rasismiin, osallisuuteen ja kulttuuriperinnön merkitykseen. Lukukauden 2020–2021 opetussuunnitelmia tarkasteltaessa on otettava huomioon myös koronapandemian mahdolliset vaikutukset koulujen resursseihin.

6 Johtopäätökset

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, miten antirasistiset teemat näkyvät helsinkiläistä varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa ja toimintasuunnitelmissa. Lisäksi oli tarkoituksena selvittää, millaisia antirasistisia työtapoja koulut ja varhaiskasvatustyöyksiköt ovat nostaneet esiin. Koska osa kouluista ja varhaiskasvatustyöyksiköistä oli osallistunut Kasvatuksen ja koulutuksen toimialan Maahanmuuttajien kasvatuksen ja koulutuksen kehittämissuunnitelman (Make) ja Rauhankasvatusinstituutin järjestämiin antirasismityöpajoihin, tehtiin myös vertailua siitä, näkykö työpajaan osallistuminen mahdollisesti opetus- ja toimintasuunnitelmissa.

Niin varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa kuin perusopetuksessakin antirasistiset teemat löytyvät suurimmasta osasta toimintaa ohjaavia asiakirjoja. Varhaiskasvatuksen osalta yksikkökohtaisissa suunnitelmissa oli enemmän hajontaa kuin koulujen osalta. Kouluista jokainen oli tehnyt moninaisuuteen liittyviä tarkennuksia, kun taas varhaiskasvatuksessa jotkut yksiköt eivät nostaneet moninaisuutta esiin lainkaan.

Moninaisuuden olettaminen, erojen huomioiminen, osallisuus ja kulttuuriperintöön liittyvät kirjaukset nousivat melko vahvasti esiin varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen osalta. Näitäkin teemoja oli tarkennettu hyvin vaihtelevasti, mutta erityisesti perusopetuksessa ne olivat suurimmassa osassa suunnitelmia avattu muuten melko hyvin, mutta toimintatapojen konkreettinen esittely avasi varsinaista toimintaa ja sen tarkoitusta paremmin.

Varhaiskasvatuksessa ne yksiköt, jotka olivat osallistuneet antirasismityöpajaan ennen syksyä 2020, olivat tehneet huomattavasti enemmän kirjauksia antirasistisiin teemoihin liittyen. Koulujen osalta tämä ero ei ollut niin selvä. Kuitenkin sekä varhaiskasvatuksen, esiopetuksen että perusopetuksen osalta ne yksiköt, jotka eivät olleet osallistuneet antirasismityöpajoihin, tekivät keskimäärin enemmän monikulttuurisuuteen kuin antirasismiin liittyviä tarkennuksia.

Aktiivinen rasisminvastustaminen tyypistyi niin varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa kuin perusopetuksessa useimmiten toteamukseen, että rasismia ei hyväksytä ja siihen puututaan. Vain yksittäiset yksiköt olivat nostaneet esiin eriarvoistavat rakenteet. Näyttäisi siis siltä, että rasismien vastustamisella tarkoitetaan suurimmassa osassa kouluja ja päiväkotia sitä, että puututaan arjen rasismiin. Antirasistinen pedagogiikka vaatii kuitenkin henkilöstöltä tietoa ja taitoa tunnistaa myös rakenteellinen ja institutionaalinen rasismi, jotta näihin syrjiviin rakenteisiin voitaisiin puuttua. Jos rasismista puhutaan vain

lasten välisenä ongelmana, jäädään vielä aika kauas antirasistisen pedagogiikan toteutumisesta. (Alemanji 2021: 214–220.) Toisaalta se, että monet koulut ja varhaiskasvatustyksiköt nostivat esiin jokaisen lapsen mahdollisuuden tehdä valintoja ilman, että heitä ohjailtaisiin tietynlaisiin valintoihin esimerkiksi sukupuolen tai kulttuuritaustan takia, voidaan nähdä haluna vaikuttaa institutionaaliseen rasismiin, joka saattaisi näkyä siten, että joidenkin lasten valinnanmahdollisuuksia rajattaisiin opettajan stereotyyppisen ajattelun pohjalta. Rasismiin liittyvissä kirjauksissa korostui selkeästi ne yksiköt, jotka olivat osallistuneet antirasismikoulutukseen.

Tässä opinnäytetyössä analysoiduissa asiakirjoissa oli varsin suppeasti määritelty erilaisia moninaisuuteen liittyviä käsitteitä. Kulttuuriperinnöstä puhuttaessa mainittiin yleensä vain suomalainen kulttuuriperintö ja sen rinnalla muut kulttuurit. Saamelaiset ja romanit oli nostettu esiin kansallisissa asiakirjoissa, mutta yksikkökohtaisissa suunnitelmissa suomalaiset alkuperäiskansat ja vanhat vähemmistöt mainittiin koulujen osalta vain muutamassa suunnitelmassa, varhaiskasvatuksen osalta saamelaiset mainittiin vain, jos yksikössä annettiin saamenkielistä varhaiskasvatusta. Romaneja tai muita vanhoja vähemmistöjä ei ollut erikseen mainittu varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmissa lainkaan. Koska kulttuuriperinnön sisältöä ei ollut useinkaan määritelty, jättää se paljon tulkinnanvaraa sille, miten se näkyy varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja perusopetuksen työtavoissa ja käytännöissä. Hietan, Hovin ja Ruotsalan (2015) mukaan kulttuuriperintö kattaa niin aineellisen kuin aineettoman kulttuurin, jolloin kulttuuriperintöä ovat niin rakennukset kuin tavat ja perinteetkin. Kulttuuriperinnön laajempi määrittely voisi auttaa ymmärtämään sen kokonaisvaltaista ja jatkuvasti muuttuvaa luonnetta eri koulutusasteilla. Kuten Eerola-Pennanen (2013) tutkimuksessaan toteaa, suomalaisessa koulujärjestelmässä vallitsee monessa suhteessa edelleen yksikulttuurisuuden näkökulma, vaikka moninaisuus nähtäisiinkin lähtökohtaisesti positiivisena asiana. Toisaalta hän nostaa tutkimuksessaan esiin myös sen, että suomalaisen kulttuurin, erityisesti lastenkulttuurin, tunteminen ja valtaväestön normien omaksuminen auttaa maa-hanmuuttajataustaisia lapsia pääsemään mukaan leikkiryhmiin ja vähentää syrjäytymisen riskiä. (Eerola-Pennanen 2013: 120–130.) Kulttuurisesti vastuullinen pedagogiikka voisi vastata tähän jopa hieman paradoksaaliseen tarpeeseen valtakulttuurin tapojen ja perinteiden omaksumisesta ilman, että kenenkään täytyy tehdä kompromisseja itsensä ja oman taustansa kustannuksella.

Sekä Eerola Pennanen (2017) että bell hooks (2007) nostavat kriittisen ajattelun kehittymisen tärkeään asemaan kulttuurisesti vastuullisen kasvatuksen mahdollistajana. Sekä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa että perusopetuksessa kriittiseen ajatte-

luun kannustetaan sekä lapsia että henkilöstöä. Helsingin kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmaan sisältyy kysymyspatteristo, joka ohjaa henkilöstöä tarkastelemaan kriittisesti työyksikkönsä toimintaa. Koulut ja päiväkodit ovat oppivia yhteisöjä, joiden kaikki jäsenet osallistuvat toiminnan kehittämiseen ja arviointiin, joten voidaan ajatella, että kriittinen tarkastelu toteutuu ainakin jossain määrin.

Katsomuskasvatus kuuluu osana niin varhaiskasvatukseen, esiopetukseen kuin perusopetukseen. Peruskoulujen koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa katsomuskasvatuksen tematiikkaa oli avattu kattavasti, mutta varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmissa katsomuskasvatus mainittiin vain harvoin. Tässäkin voidaan nähdä Eerola-Pennasen mainitseman yksikulttuurisuuden näkökulma, vaikka moninaisuuteen suhtauduttaisiinkin myönteisesti. Tämä näkyi koulujen ja varhaiskasvatusyksikköjen suunnitelmissa esimerkiksi siten, että kirkkoretki on mainittu ikään kuin normina ja sille tarpeen mukaan järjestettävä toiminta poikkeuksena. Opetushallitus (2018) on laatinut erillisen ohjeen varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta ja uskonnollisia tilaisuuksia koskien. Samansisältöinen, joskin hieman laajempi ohje, on laadittu esi- ja perusopetusta varten. Ohjeen mukaan päiväkodeissa ja kouluissa voidaan järjestää uskonnollisia tilaisuuksia, mutta niille pitää olla myös erillisissä tiloissa järjestettävää, tavoitteiltaan ja luonteeltaan samankaltaista vaihtoehtoista toimintaa. Uskonnolliseen tilaisuuteen osallistuminen tai siitä poisjääminen ei saa vaarantaa yhdenvertaisuuden ja omantunnonvapauden toteutumista. Ohje mahdollistaa varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta järjestävän tahon myös päättämään, ettei uskonnollista toimintaa järjestetä lainkaan. Uskonnollisesta toiminnasta luopuminen ei kuitenkaan selitä varhaiskasvatuksen osalta katsomuskasvatukseen liittyvien kirjauksien vähäisyyttä, koska katsomuskasvatusta voidaan hyvin toteuttaa kaikille yhteisenä, tunnustuksettomana osana varhaiskasvatusta. Lisäksi katsomuskasvatus kuuluu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan osana varhaiskasvatuksen pedagogiseen toimintaan. Helsinkiläinen katsomuskasvatus kaivannee tarkastelua, jotta se toteutuisi Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan.

Osallisuus nousi keskeisenä teemana niin varhaiskasvatuksen, esiopetuksen kuin perusopetuksenkin suunnitelmissa. Jokainen lapsi nähtiin oman elämänsä ja yhteisönsä aktiivisena toimijana, joka voi teoillaan vaikuttaa sekä oppimisympäristöön että toimintakulttuuriin. Osallistavan pedagogiikan avulla demokratia voi toteutua oppimistilanteissa jokaisen äänen saadessa tilaa (hooks 2007). Sekä koulut että varhaiskasvatusyksiköt olivat nostaneet esiin erilaisia tapoja tukea niin lasten kuin heidän vanhempiensa osallisuutta. Voisi siis ajatella, että helsinkiläisellä opinpolulla pyritään luomaan

jokaiselle lapselle ja huoltajalle turvallinen yhteisö, jossa he tulevat kuulluiksi ja nähdyiksi omana itsenään. Helsingissä käytössä olevat kulttuuritulkit ja monikieliset ohjaajat toimivat osaltaan demokraattisen osallistavan pedagogiikan mahdollistajina.

Moninaisuuden olettaminen ja erojen huomioiminen näkyivät lähes kaikissa perusopetuksen opetussuunnitelmissa ja useimmissa varhaiskasvatussyksikköjen toimintasuunnitelmissa. On kuitenkin tärkeää huomata, että joissakin suunnitelmissa moninaisuuden tematiikkaa ei ollut käsitelty juuri lainkaan. Monissa kouluissa ja varhaiskasvatussyksiköissä oli avattu melko laajasti erilaisia toimintatapoja ja pedagogisia ratkaisuita, joilla pyritään yhdenvertaiseen oppimisympäristöön ja toimintakulttuuriin. Toisaalta suurimmassa osassa suunnitelmia moninaisuuteen liittyvät kirjaukset näyttäytyivät selkeästi monikulttuurisuuden linssin läpi. Kaiken kaikkiaan voidaan ajatella, että sekä koulut että varhaiskasvatussyksiköt kaipaavat syvempää ymmärrystä antirasistisen pedagogiikan toteuttamisesta, jotta se voitaisiin integroida kaikkeen toimintaan ja ajatteluun. Kuitenkin monissa suunnitelmissa näkyi viitteitä, että antirasismien suuntaan ollaan mahdollisesti menossa. Varhaiskasvatuksen toimintasuunnitelmissa oli yksittäisiä mainintoja antirasismikoulutukseen sitoutumisesta. Kenties tulevissa toimintasuunnitelmissa antirasistisia teemoja tullaan näkemään laajemmin, kunhan useampi henkilöstöstä on ehtinyt sisäistää antirasistisen pedagogiikan merkityksen ja myös sen mahdollisuudet.

Yhteenvedona voidaan todeta, että helsinkiläisessä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa antirasistinen pedagogiikka on marginaalisessa asemassa. Monikulttuurisuusajattelu on edelleen keskeisin tapa lähestyä moninaisuutta ja kulttuurien välisiä eroavaisuuksia. Monikulttuurisuuskasvatuksen kautta voidaan pyrkiä kohti yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa, mutta se voi myös tuntua paikoin hieman kunnianhiptommalta, mikäli halutaan saavuttaa aidosti oikeudenmukainen ja yhdenvertainen opinpolku, jolla jokainen lapsi voi edetä omaan tahtiinsa saaden pedagogisen tuen kasvaa täyteen potentiaaliinsa. On hyvä muistuttaa, että ihmisillä on aina enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroja, mutta erojen merkitystä ja olemassaoloa ei kannata kieltää. Pienetkin erot saattavat vaikuttaa radikaalisti lapsen koko elämään aina minäkuvasta siihen, millaisia mahdollisuuksia hänelle suodaan. Antamalla jokaiselle lapselle ja heidän huoltajalleen tilaa tuoda oma äänensä keskusteluun ja määritellä itse itsensä ja oman kulttuurinsa sen sijaan, että sen tekee joku ulkopuolelta, voi olla ensimmäinen askel kohti aitoa vuorovaikutusta ja yhdenvertaisuutta.

7 Pohdinta

Rasismi ja antirasismi ovat olleet viime aikoina paljon esillä yhteiskunnallisessa keskustelussa, joka on ollut paikoin hyvin kahtia jakautunutta, eikä sävyllään aina kovin-kaan rakentavaa. Rasismista puhuttaessa puhutaan etuoikeuksista ja niiden epätasa-arvoisesta jakaantumisesta, mikä saattaa monista tuntua vieraalta. Etuoikeudet kuitenkin vaikuttavat jokaisen ihmisen elämään, joten on tärkeää tunnistaa omat etuoikeutensa ja niiden vaikutusmekanismit sekä myös ne uhat, jotka vievät meitä kauemmas yhdenvertaisuuden toteutumisesta. Koska varhaiskasvatus, esiopetus ja perusopetus eivät ole muusta elämästä erillisiä, vaan sen sijaan hyvin iso osa jokaisen lapsen elämää, on merkityksellistä huomioida etuoikeuksien vaikutus myös niiden toiminnassa ja pohtia, voisiko omaksumalla antirasismien pedagogiseksi asenteeksi viitoittaa tietä yhdenvertaiselle, inklusiiviselle opintielle.

7.1 Rodun käsitteen ongelmallisuus

Vaikka varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavat asiakirjat nostavat esiin monia antirasistisia teemoja, puuttuu rodun käsite niistä kokonaan. Lieneekö kysymys siitä, ettei rodun merkitystä tunnisteta vai siitä, että rodun käsitettä ei pidetä nykyaikaisessa keskustelussa relevanttina. Rasismista puhuttaessa viitataan useimmiten kulttuuri- ja katsomuseroihin, mutta arjessa ihonväri on edelleen usein se tekijä, jolla ihmisiä jaetaan meihin ja heihin. Yksinkertaisimmillaankin tällainen ihonväriin perustuva kulttuurinen kategorisointi jättää valkoisuusnormin ulkopuolelle myös kaikki ei-valkoiset suomalaiset. Olisi siis tärkeää, että myös varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa henkilöstö olisi tietoinen siitä, miten rodun käsite edelleen vaikuttaa sosiaalisena konstruktiona, vaikka biologisena käsitteenä se onkin vanhentunut.

Rasismista puhuminen nähdään usein ääripäiden keskusteluna etuoikeutettujen ja rodullistettujen välillä. Antirasistisen pedagogisen asenteen omaksuva opettaja ymmärtää kuitenkin rasismien olevan osa yhteiskunnan normaaliksi katsottua toimintaa ja siten ulottuvan jokaisen ihmisen elämään. Antirasistisen ymmärryksen avulla voimme vaikuttaa niihin rakenteisiin, jotka tällaista eriarvoistavaa toimintaa ylläpitävät. Tätä opinnäytetyötä varten analysoiduissa helsinkiläistä varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa ja toimintasuunnitelmissa antirasistinen ymmärrys ei kuitenkaan nouse esiin, joskin joidenkin antirasismityöpajaan osallistuneiden yksiköiden

suunnitelmissa on selvää tahtoa pyrkiä siihen suuntaan. Toki on muistettava, että anti-rasismikoulutukseen on osallistunut vain pieni osa kaupungin henkilöstöstä, joten on mahdollista, että koulutuksen antia tullaan näkemään enemmän tulevaisuudessa, jos useampi henkilöstön jäsen pääsee osallistumaan koulutukseen ja saa työyhteisöstään tukea lähteä muokkaamaan koko yksikön pedagogiikkaa antirasistiseen suuntaan.

7.2 Kulttuuri-, katsomus- ja kielitietoinen kasvatus ja opetus

Eri kielet ja kulttuurit sekä niiden merkitys varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa nousivat melko vahvasti esiin ohjaavissa asiakirjoissa niin kansallisella, kunnallisella kuin yksikkökohtaisella tasolla. Katsomuskasvatus sen sijaan oli nostettu esiin lähinnä perusopetuksen ainekohtaisissa tarkennuksissa. Katsomuskasvatus on kuitenkin myös osa varhaiskasvatusta ja esiopetusta, mutta jostain syystä sen teemoja oli nostettu esiin hyvin vähän. Olisikin ehkä paikallaan tarkastella varhaiskasvatuksen henkilöstön osaamista ja asenteita katsomuskasvatuksen suhteen, jotta Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden määrittelemä katsomuskasvatus toteutuisi. Opetushallitus on julkaissut syksyllä 2021 laajan materiaalin varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen toteuttamisen avuksi. Kenties tämän materiaalin avulla varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus saisi enemmän tilaa varhaiskasvatuksen pedagogisessa sisällössä.

Kulttuuriperinnön määrittely oli hyvin laajaa, joten helsinkiläisten päiväkotien ja koulujen yhteistä linjaa ei oikein ollut löydettävissä. Kiinnostavaa olisikin tutkia, miten henkilöstön oma tapa määrittää ja antaa arvoa kulttuurille ja kulttuuriperinnölle välittyy siinä, minkälaista kulttuuriperintöä lapsille siirretään. Eerola-Pennanen (2013) oli tutkimuksessaan havainnut, että lastenkulttuurin tunteminen oli avainasemassa varhaiskasvatukseen osallistuvien maahanmuuttajataustaisten lasten ystävyyssuhteiden syntyemisessä. Voisi siis ajatella, että olisi merkityksellistä avata niitä keinoja, joilla kaikki varhaiskasvatukseen osallistuvat lapset pääsevät osallisiksi lastenkulttuurista.

Kielitietoisuus nousi esiin erityisesti perusopetuksen suunnitelmissa. Helsinkiläisen perusopetuksen suunnitelmissa on huomioitu jokaisen oppilaan kielellinen osaaminen siten, että suomen kielen ollessa puutteellinen, voi oppilas osoittaa osaamistaan muilla keinoilla. Sekä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa että perusopetuksessa oli nostettu esiin oman äidinkielen merkitys ja useisiin suunnitelmiin oli kirjattu lapsen mahdollisuus ja oikeus käyttää kaikkia osaamiaan kieliä. Tällaisen kielitietoisesta lähestymistavan voisi ajatella edistävän antirasismia, koska se tuo esille sen, että heikko suomenkielentaito ei tarkoita kielettömyyttä. Lapsella voi olla hyvinkin laaja kielitaito, vaikka

suomen kieli olisi vielä aivan alkeistasolla. Monissa suunnitelmissa olikin mainittu kieli-
maistiaiset, joiden kautta lapset voivat tuoda omaa kielellistä osaamistaan esiin ryh-
mässä.

Siitä huolimatta, että eri kielet, kulttuurit ja katsomukset oli nostettu melko laajasti esiin
helsinkiläistä varhaiskasvatusta, esiopetusta ja perusopetusta ohjaavissa asiakirjoissa,
oli suomalaiset alkuperäiset ja vanhat vähemmistöt jätetty lähes kokonaan huomiotta
kaupunki- ja yksikkökohtaisissa suunnitelmissa. Kansallisissa suunnitelmissa saamelai-
sia ja romaneita koskevia erityisiä kirjauksia on tehty, mutta kaupunki- ja yksikkökohtai-
sia tarkennuksia ei juuri ollut. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa on lin-
jattu, että tietoa saamelaisesta kulttuurista tulisi tuoda esiin perusopetuksessa. Myös
romanikielen elvytysohjelma on käynnistetty Opetushallituksessa vuonna 2021. Lin-
jauksien perustana voidaan nähdä lainsäädännöstäkin (Perustuslaki 731/1999, 17§)
nouseva oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin. Koska opetuksen tueksi kehitetty materi-
aali on melko tuoretta tai vasta valmistumassa, voi olla, että niihin liittyviä nostoja näh-
dään tulevaisuudessa enemmänkin perusopetuksen opetussuunnitelmissa. Varhais-
kasvatuksen ja esiopetuksen osalta kotoperäisiin vähemmistöihin ja niiden kulttuurisiin
ominaispiirteisiin tutustuminen näyttää olevan riippuvainen siitä, onko ryhmässä kysei-
siin vähemmistöihin kuuluvia lapsia, jolloin heidän kieliinsä ja kulttuureihinsa todennä-
köisesti tutustutaan samassa laajuudessa kuin muihin lapsiryhmässä läsnä oleviin kie-
lisiin ja kulttuurisiin vähemmistöihin.

Antirasistisia työtapoja oli avattu suunnitelmissa hyvin vähän. Yksittäisissä suunnitel-
missä sekä perusopetuksen että varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen osalta oli nos-
tettu esiin joitain menetelmiä tai työtapoja, kuten kulttuuritulkit ja monikieliset ohjaajat.
Toki kyse saattaa olla myös alueellista erosta, koska Helsingissä on hyvin erilaisia kau-
punginosia ja käytössä olevat menetelmät ja resurssitkin vaihtelevat alueiden erityispiir-
teiden mukaan. Olisi kuitenkin kiinnostavaa tutkia tarkemmin niitä menetelmiä, joita
varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa käytetään antirasismien ja
yhdenvertaisuuden edistämiseksi, koska tässä opinnäytetyössä tulokset sen suhteen
jäivät melko vaatimattomiksi.

7.3 Monikulttuurisuudesta antirasismiin

Varhaiskasvatus, esiopetus ja perusopetus pyrkivät kaikki osaltaan edistämään yhden-
vertaisuutta ja kulttuurista osaamista, mikä voidaan nähdä hyvänä alustana antirasisti-

sen pedagogiikan toteuttamiselle. Kuitenkin suurin osa yksikkökohtaisista suunnitelmista niin peruskoulujen kuin varhaiskasvatyüksikköjen osalta vaikuttaisi lähestyvän moninaisuutta ennemmin monikulttuurisuuden kuin antirasismien näkökulmasta.

Jos tarkastellaan helsinkiläisten koulujen ja varhaiskasvatyüksikköjen opetus- ja toimintasuunnitelmia Nieton (2010) monikulttuurisuuden tasojen kautta (kuvio 7), voidaan nähdä, että eri yksiköt ovat keskenään hyvin eri tasoilla. Monissa suunnitelmissa puhutaan suvaitsevaisuudesta, joka on antirasistisesta näkökulmasta käsitteenä ongelmallinen, koska se luo valta-aseman suvaitsevaisen ja suvaitun välille. Monissa suunnitelmissa nostettiin kuitenkin esiin muiden kulttuurien hyväksyminen ja kunnioittaminen, suurimman osan liikkuen kolmannella tasolla, eli muiden kulttuurien kunnioittamisessa. Jos kulttuurisen moninaisuuden käsittäminen jää tälle tasolle, se voi kuitenkin vielä luoda toiseutta ja jäädä turhan kauas yhdenvertaisuudesta. Jos emme pyri todelliseen yhdenvertaisuuteen, on riskinä, että monikulttuurisuus tyypistyy pelkkään näennäiseen monimuotoisuuden korostamiseen ilman sen syvempää merkitystä ja ymmärrystä. Tällöin myös monet lapset jäävät pysyvästi toisen rooliin eivätkä saa omaa, ainutkertaista ääntänsä kuuluviin yhdenvertaisena muiden joukossa.

Kuvio 7. Monikulttuurisuuden tasot Nieton (2010) mukailleen.

Antirasismi on saanut yhteiskunnallisessa keskustelussa osakseen myös kritiikkiä, mutta on haastavaa löytää tutkimusnäyttöä siitä, että antirasismi pedagogisena asenteena voisi olla haitallista. Usein antirasismiin liittyvät poliittiset keskustelunavaukset leimataan identiteettipoliitikaksi, jota on terminä käytetty usein negatiivissävytteisesti painamaan alas ja pienentämään tietynlaisia poliittisia aiheita ja toimijoita. Toisaalta voidaan ehkä ajatella, että yhdenvertaisuuslaki ja Suomen perustuslaki riittävät takaamaan jokaiselle kansalaiselle oikeudenmukaisen kohtelun ja mahdollisuudet. Toisaalta antirasistisetkin lait kaipaavat avaamista, koska kuten Alemanjikin toteaa (2016), ne eivät takaa antirasistista kasvatusta, jos ne eivät tarjoa käytännön ohjeita toteutukseen.

Vaikka antirasismi ei vielä olekaan syrjäyttänyt monikulttuurisuuden asemaa helsinkiläisessä varhaiskasvatuksessa, esiopetuksessa ja perusopetuksessa, sen mahdollisuudet nousta vallitsevaksi pedagogiseksi asenteeksi ovat kuitenkin hyvät. Antirasistinen

pedagogiikka voidaan nähdä hyvin armollisena lähestymistapana opetukseen ja kasvatukseen. Antirasistisen kasvattajan tai opettajan ei tarvitse olla täysin rasismista vapaa, voidakseen olla antirasisti. Antirasismi pedagogisena asenteena vaatii vain sitoumuksen toimia aktiivisesti rasismia vastaan niin yksilön kuin rakenteellisella tasolla sekä pyrkiä purkamaan niitä esteitä, joita on yhdenvertaisuuden ja kulttuurisesti kestäväen kasvatuksen ja opetuksen tiellä.

Lähteet

Alemanji, Amikeng A. 2018. Antiracism Education in and out of Schools. Cham: Palgrave Macmillan.

Alemanji, Amikeng A. 2016. Is there such a thing...? A Study of Antiracism Education in Finland. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Alemanji, Amikeng A. 2021. Kohti antirasistista pedagogiikkaa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith (toim.): Rasismi, valta ja vastarinta – rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Tallinna: Gaudeamus.

Armila, Päivi 2020. Antirasismien perusteet. Verkkoaineisto. Saatavilla osoitteessa <https://digicampus.fi/mod/page/view.php?id=16218>. Viitattu 13.11.2020.

Canadian Council for Refugees. Anti-oppression. Wheel of Power. Viitattu 12.12.2021. Saatavilla osoitteessa <https://ccrweb.ca/en/anti-oppression>

Dei, George J. Sefa 2005. ” We Cannot be Color-Blind” Race, Antiracism and the Subversion of Dominant Thinking. Verkkoaineisto. Saatavilla osoitteessa http://blogs.ubc.ca/ssed317/files/2008/08/deichp2_001.pdf

Delgado, Richard & Stefancic, Jean & Harris, Angela 2017. Critical Race Theory. E-kirja.

Eerola-Pennanen, Paula 2017. Kulttuurinen moninaisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, Eeva & Turja, Leena (toim.): Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Eerola-Pennanen, Paula 2013. Yksilönä vaan ei yksin: Lapset minuuden muodostajina päiväkodissa. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus, määräykset ja ohjeet 2016: 1.

Freire, Paulo 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.

Helsingin esiopetuksen opetussuunnitelma 2016. Helsinki: Helsingin kaupunki, kasvatusta ja koulutus. Saatavilla osoitteessa <https://www.hel.fi/static/liitteet/vaka/Esiopetussuunnitelma-2016.pdf>.

Helsingin perusopetuksen opetussuunnitelma 2016. Helsinki: Helsingin kaupunki, kasvatusta ja koulutuksen toimiala. Saatavilla osoitteessa <https://ops.edu.hel.fi/ops/#yhteinen-osuus>.

Helsingin varhaiskasvatussuunnitelma 2019. Helsinki: Helsingin kaupunki, kasvatusta ja koulutuksen toimiala. Saatavilla osoitteessa https://www.hel.fi/static/liitteet-2019/KasKo/vare/Helsinki_Vasu_FI.pdf.

Hieta, Hannaleena & Hovi, Tuomas & Ruotsala, Helena 2015. Kulttuuriperintö. Teoksessa Kouri, Jaana: Askel kulttuurien tutkimukseen. Turku: Turun yliopisto.

hooks, bell 2007. Vapauttava kasvatusta. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Hubara, Koko 2017. Ruskeat tytöt. Verkkoaineisto. Saatavilla osoitteessa <https://www.ruskeattytot.fi/>

Kampara, Shaka 2011. Toiseudesta. Teoksessa Kulttuuri-identiteetti & kasvatusta – Kulttuuriperintökasvatusta kotoutumisen tukena. Tallinna: K-Print.

Karila, Kirsti 2019. Mitä on varhaiskasvatusta pedagogiikka? Teoksessa Pedagogiikan aika. Helsinki: Lastentarhanopettajaliitto.

Keskinen, Suvi & Mkwesha, Faith & Seikkula, Minna 2021. Teoreettisen keskustelun avaimet – rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Keskinen, Suvi & Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith: Rasismi, valta ja vastarinta – rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Tallinna: Gaudeamus.

Keskinen, Suvi & Näre, Lena & Tuori, Salla. 2015. Valkoisuusnormi, rodullistamisen kriittikki ja sukupuoli. Sukupuolentutkimus, vuosikerta 28, numero 4, sivut 2-5.

Lappalainen, Sirpa 2004. They say it's a Cultural Matter: gender and ethnicity at pre-school. European Educational Research Journal, Volume 3, Number 3.

Löytty, Olli 2005. Toiseus. Teoksessa Huttunen, Laura & Löytty, Olli & Rastas, Anna 2005. Suomalainen vieraskirja. Osuuskunta Vastapaino.

Malinen Heidi 2019. Anna lapselle ääni. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mikander & Hummelstedt-Djedou 2018. Discrimination as a One-Day Performance Critically Reviewing an Anti-racism Day at School. Teoksessa Alemanji, Amikeng A. (toim.): Antiracism Education in and out of Schools. Cham: Palgrave Macmillan.

Moua, Michaela 2021. Etuoikeuskehä. Viitattu 12.12.2021. Saatavilla osoitteessa <https://www.hs.fi/hyvinvointi/art-2000007946151.html>.

Nieto, Sonia 2010. Language, Culture & Teaching. Taylor & Francis Group.

Ojasalo, Katri & Moilanen, Teemu & Ritalahti, Jarmo 2015. Kehittämistyön menetelmät: uudenlaista osaamista liiketoimintaan. E-kirja.

Opetushallitus 2018. Ohje varhaiskasvatusta katsomuskasvatusta toteuttamisesta ja uskonnollisista tilaisuuksista varhaiskasvatusta. Verkkoaineisto. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/ohje_varhaiskasvatusta_katsomuskasvatusta_toteuttamisesta_ja_uskonnollisista-tilaisuuksista.pdf. Luettu 12.12.2021.

Opetushallitus 2021. Materiaaleja katsomuskasvatukseen. Verkkoaineisto. Viitattu 12.12.2021. Saatavilla osoitteessa <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/materiaaleja-katsomuskasvatukseen>.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus, määräykset ja ohjeet 2014: 96.

Perusopetuslaki (628/1998). Annettu Helsingissä 21.8.1998.

Perustuslaki (731/1999). Annettu Helsingissä 11.6.1999.

Pirinen, Tuula 2015. Maahanmuuttajataustaiset oppijat suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Koulutusta saavutettavuuden ja opiskelun aikaisen tuen arviointi. Tampere: Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy

Puuronen, Vesa 2011. Rasistinen Suomi. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Puuronen, Vesa 2013. Me ja muut – rasismien olemuksesta. Verkkolehti. Saatavilla osoitteessa <https://www.duodecimlehti.fi/duo11382>

Seikkula, Minna & Hortelano, Pauline 2021. Arjen rasismi ja rasisminvastaisuus arjessa. Teoksessa Keskinen, Suvi & Seikkula, Minna & Mkwesha, Faith: Rasismi, valta ja vastarinta – rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa. Tallinna: Gaudeamus.

Suurpää, Leena 2005. Suvaitsevaisuus. Teoksessa Huttunen, Laura & Löytty, Olli & Rastas, Anna 2005. Suomalainen vieraskirja. Osuuskunta Vastapaino.

Teater, Barbra 2020. An Introduction to Applying Social Work Theories and Methods. Glasgow: Bell and Bain Ltd.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. E-kirja.

Tuori, Salla 2009. The Politics of Multicultural Encounters: Feminist Postcolonial Perspectives. Väitöskirja. Turku: Åbo Akademi University Press.

Varhaiskasvatuslaki (540/2018). Annettu Helsingissä 13.7.2018.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Opetushallitus, määräykset ja ohjeet 2018:3a.

Vilkka, Hanna 2021. Näin onnistut opinnäytetyössä – ratkaisut tutkimuksen umpikujiin. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014). Annettu Helsingissä 30.12.2014

